

२ राष्ट्रपति मुर्मु अद्य शिक्षक-दिवसो-
पलक्षे अष्टचत्वारिंशत्-विद्यालयीय-
शिक्षकेभ्यः राष्ट्रीय-शिक्षक-
पुरस्कारान् प्रदास्यति

५ अकोलानगरे स्थिते माँ-शारदा-
ज्ञानपीठे संस्कृतदिवसस्य भव्यः
कार्यक्रमः सम्पन्नः

९ भारतरत्न डॉ. सर्वपल्ली
राधाकृष्णन् महाभागाः

ब्रिक्स-राष्ट्राणां मुख्यन्यायाधीशानां त्रिदिवसीय- सम्मेलनस्य नवदेहल्यां शुभारम्भः; न्याय-वितरणेन विवाद- समाधानेन च सम्बद्ध-विषयेषु भविष्यति विचार-विमर्शः

ब्रिक्स-राष्ट्राणां मुख्यन्यायाधीशानां त्रिदिवसीय-
सम्मेलनस्य नवदेहल्यां शुभारम्भः सञ्जातः।
अस्मिन् सम्मेलने ब्रिक्स-सदस्य-राष्ट्राणां तथा च
सहयोगी-राष्ट्राणां मुख्यन्यायाधीशाः, सर्वोच्च-
न्यायालयस्य अध्यक्षः, वरिष्ठ-न्यायिक-
अधिकारिणश्च प्रतिभागं कुर्वन्ति।
भारतस्य मुख्यन्यायाधीशेन सूर्यकान्तेन रूस-चीन-
संयुक्तराष्ट्रयोर्मित-दक्षिणआफ्रिका-ईरान-
उज्बेकिस्तान-सहितानाम् अनेक-राष्ट्राणां
न्यायिक-प्रतिनिधि-मण्डलानां प्रमुखैः सह
अनेकाः द्विपक्षीय-गोष्ठ्यः आयोजिताः। एतासु
गोष्ठ्येषु राष्ट्राणां परस्परं न्यायिक-सहयोगस्य

सुदृढीकरणाय, न्यायपालिकायाः कार्यक्षमता-
संवर्धनाय प्रौद्योगिक्याः अनुप्रयोगस्य
समाकलनाय, द्रुतगत्या न्यायिक-प्रक्रियाणां
सम्पन्नताम् उपपाद्य जन-सम्बन्धानां समुन्नयनाय,
विभिन्नानां देशानाम् उत्कृष्ट-विधिक-प्रणालीनां
विषये च विमर्शः कृतः।
एतत् सम्मेलनं न्यायपालिकाभ्यः न्याय-
प्रदानार्थम्, अन्तराष्ट्रिय-विवादानां शमनाय,
प्रौद्योगिक्याः शाश्वत-विकासस्य च वर्तमानानां
विषयाणां पर्यालोचनायै समुचितं मञ्चम् अस्ति।
अपि च, एतत् न्यायिक-अधिकारिणां मध्ये
विचार-विनिमयं संवर्धयति।

प्रधानमन्त्री नरेन्द्रमोदी इटली-देशस्य प्रधानमन्त्रिणे जॉर्जिया-मेलोनी इत्यस्यै दीर्घतमकालं यावत् प्रधानमन्त्री पदमलङ्करणाय शुभाशंसाः समर्पितवान्

प्रधानमन्त्री नरेन्द्रमोदी इटली-देशस्य
प्रधानमन्त्रिणे जॉर्जिया-मेलोनी इत्यस्यै युद्धात् परं
इटलीदेशस्य इतिहासे नैरन्तर्येण दीर्घतमकालं
यावत् प्रधानमन्त्री पदमलङ्करणाय शुभाशंसाः
समर्पितवान्। सामाजिक-सञ्चार-पटलीय-सन्देशे
श्रीमोदी प्रतिपादितवान् यत् इयं ऐतिहासिकी
उपलब्धिः तस्याः कुशल नेतृत्वे इटली-जनगणस्य
अगाध-विश्वासस्य प्रत्ययस्य च साक्षात् प्रतिफलं
वर्तते। प्रधानमन्त्रिणा विशेषतया प्रतिपादितं यत्
मेलोनी-वर्यायाः प्रगाढ-मैत्री भारत-इटली-
विशेष-सामरिक-सहभागितायाः संवर्धने
सुदृढीकरणे च प्रमुखा हेतुभूता सिद्धा। श्रीमोदी
अग्रेऽपि न्यवेदयत् यत् उभयोः देशयोः प्रजानां
समृद्धाभ्युदयाय घनिष्ठ-सहयोगं सातत्येन अग्रे नेतुं
सः सोत्कण्ठं प्रतीक्षते। सः आगामि-वर्षेषु
जॉर्जिया-मेलोनी-महोदयायाः निरन्तर साफल्याय
यशसे च मङ्गल-कामनाः प्रास्तौत।

अद्यतनीयं सुभाषितम्

आकारैरङ्गितैर्गत्या चेष्टया भाषणेन च।
नेत्रवनविकारेण लक्ष्यतेऽन्तर्गतं मनः॥

(हितोपदेश, सुहृद्देद-५०)

अर्थात्- आकार से, हृदय के भाव से, चाल से,
काम से, बोलने से और नेत्र और मुँह के विकार
से, दूसरों के मन की बात प्रत्यक्ष हो ही जाती है।

हिमसंस्कृतवार्तापत्रस्य एकवर्षस्य सदस्यता १०० ₹

One year subscription to the daily
Sanskrit newspaper is Only 100 Rupees

To subscribe, text us a message
saying hello on the number below.

7876636263

कार्यालयः, हिमसंस्कृतम्, प्रकाशनम्

जसवं कोटला तहसीलपरिसरस्य समुखे कस्बा कोटला जिला कांगड़ा हि.प्र.

पत्रव्यवहारसङ्केतः-१७७११९ कार्यालयः सम्पर्कः- शिवानी शर्मा 7876636263

सूचना- हिमसंस्कृतवार्ता दैनिकपत्रे व्याकरणात्मक-अशुद्धीनां कृते, राजनैतिक-
सांस्कृतिकविचाराणाञ्च कृते सम्बद्धः पत्रकारः लेखकाश्च उत्तरदायिनः भविष्यन्ति

संपादकगणः- डॉ.अमनदीपशर्मा, डॉ.मनोज शैल, डॉ.अमित शर्मा, डॉ.नरेन्द्रराणा,
प्रचारगणः- जगदीश डाम्नी, शिवा शर्मा, वसुदेवराज, डॉ.पद्मानभ, डॉ.अभिषेकशर्मा

देशेन लब्धः प्रथमः उप- भू-समकालिक-भू- अवलोकन-उपग्रहः

प्रधानमन्त्री नरेन्द्रमोदी भू-समकालिक-
कक्षयायाः भारतस्य सर्व-प्रथमेन चित्रण-
उपग्रहेण EOS-05 इत्यनेन साकं
जीएसएलवी-एफ-१७ प्रक्षेपणयानस्य
सफलप्रक्षेपणं भूरिशः अभिनन्दितवान्।
सामाजिक-सञ्चार-पटले एकस्मिन् सन्देशे
श्रीमोदी न्यवेदयत् यत् सफलमिदं प्रक्षेपणं
भारतस्य अन्तरिक्ष-क्षेत्रस्य उत्कृष्टतायाः,
नूतनोन्मेषस्य, प्रवर्धमान-सामर्थ्यस्य च साक्षात्
प्रतिबिम्बः वर्तते। सः एताम् इस्रो-संस्थायाः
काचित् विशिष्टा उपलब्धिः अथ च राष्ट्रस्य कृते
गौरवास्पदं क्षणम् उदघोषयत्। भारतीय-
अन्तरिक्ष-अनुसन्धान-सङ्घटनेन आन्ध्रप्रदेशस्य
श्रीहरिकोटा स्थितात् सतीश-धवन-अन्तरिक्ष-
केन्द्रात् जीएसएलवी-एफ-१७ अन्तरिक्ष-
यानेन EOS-05 इति भू-अवलोकन-उपग्रहः
गगने साफल्येन प्रक्षिप्तः। इस्रो-सङ्घटनस्य
अध्यक्षः वी. नारायणन इत्येषः प्रत्यपादयत् यत्
अभियानमिदं भारतस्य भू-अवलोकन सामर्थ्यं
सुदृढीकरिष्यति, अथ च एतत् सम्बद्धानां
सेवानां प्रदान-प्रक्रियां समेधिष्यति।

नेपाल-जलौघे विलुप्तानां परिजनेभ्यः केन्द्रसर्वकारेण डी.एन.ए. परीक्षण- सौविध्यं प्रकल्पितम्

नेपाल-देशे सञ्जातेन आकस्मिक-जलप्लवेन भारतात् अप्यनेकाः नागरिकाः विलुप्ताः । तेषां साक्षात् जैविक-सम्बन्धिनः डी.एन.ए. रूपरेखा-निर्धारणाय गृहमन्त्रालयेन केन्द्रीय-न्यायालयिक-विज्ञान-प्रयोगशालानां, राज्य-न्यायालयिक-विज्ञान-प्रयोगशालानां, अथ च राष्ट्रियन्यायालयिक-विज्ञान-विश्वविद्यालयस्य प्रयोगशालानां सेवाः प्रापयिष्यते। विदेशमन्त्रालयेन विज्ञापितं यत् भारते निवसन्तः साक्षात् रक्त-सम्बन्धिनः परिजनाः निर्दिष्टेषु केन्द्रेषु स्वकीयान् जैविक-प्रारूपान् समर्थं डी. एन. ए. प्रोफाइल निर्माणं कारयितुं शक्नुवन्ति। नेपाल-आरक्षि-दलस्य परामर्शानुसारं निरुद्धिं जनानां प्रत्यभिज्ञानार्थं नेपाल-प्रशासन-निर्दिष्ट-तान्त्रिक-मापदण्डान् अनुसृत्य ऑटोसोमल एस. टी. आर डी. एन.ए. परीक्षणं विधायते। अस्मिन् सन्दर्भे साहाय्यतायै नेपाल-पक्षतः 9841616095 इति सहाय्यता दूरवाणी-सङ्ख्या अपि प्रसारिता वर्तते। विनाशकारि-जलाप्लावेन मृतानां सङ्ख्या द्व्यशीत्युत्तर-द्वादशशतं समुपगता । नेपाल-तिब्बत-सीमवर्ति क्षेत्रेषु सञ्जातेन प्रलयङ्करेण आकस्मिक जलाप्लावेन मृतानां सङ्ख्या सम्प्रति द्व्यशीत्युत्तर-द्वादशशतम् यावत् समुपगता। नेपाल-आरक्षि-दलेन प्रदत्तानुसारं सर्वाधिक-प्राणहानिः चितवन-मण्डले पञ्जीकृता, यत्र एकोनषष्ठ्यधिक त्रिशतं जनाः मृताः तदनु पूर्वनवलपरासी-मण्डले अष्टादशाधिक-द्विशतं जनाः मृताः। काठमाण्डू-स्थितेषु चिकित्सालयेषु उपचार-निरतौ प्राणत्यागं कृतवन्तौ। अत्रान्तरे, भारत-सर्वकारेण जलौघ-प्रभावितेषु क्षेत्रेषु प्रचलत्सु रक्षण-कार्येषु साहाय्यतायै सहाय्यतासामग्रीमादाय अपरं विमान-द्वयं नेपालं प्रति प्रेषितम् ।

भगवतः श्रीकृष्णस्य जन्मोत्सवोपलक्ष्ये जन्माष्टमी पर्व सम्पूर्णं देशे धार्मिक-उल्लासेन आचरितः

भगवतः श्रीकृष्णस्य जन्मोत्सवोपलक्ष्ये जन्माष्टमी पर्व सम्पूर्णं देशे धार्मिक-उल्लासेन आचरितः । अस्मिन् अवसरे भक्ताः उपवासं कुर्वन्ति, अनुष्ठानं विदधति, मन्दिरेषु च अगच्छन् । कृष्णेन सम्बद्धानि मधुराणि, अन्यानि खाद्यानि च निर्मीय भगवते कृष्णाय समर्पयन्ति। भक्तिगीतानि, संकीर्तनानि च आदिनादारभ्य प्रायः रात्रिपर्यन्तं च गायन्ति । राष्ट्रपतिः, उपराष्ट्रपतिः, प्रधानमन्त्री च जन्माष्टमी-पर्वणि शुभाशयाः प्रेषितवन्तः । अस्मिन् अवसरे राष्ट्रपतिः द्रौपदी मुर्मुः, उपराष्ट्रपतिः सी. पी. राधाकृष्णनवर्यः, प्रधानमन्त्री नरेन्द्रमोदी च जन्माष्टमी-पर्वणि शुभाशयाः प्रेषितवन्तः । सामाजिकान्तर्जालीये पटले राष्ट्रपतिः मुर्मुः अवदत् यत् भगवतः श्रीकृष्णस्य जीवनकथाः, सन्देशाः च भारतीयसंस्कृतौ दर्शनशास्त्रे च प्राणशक्तिं प्रसारयन्ति। सा सर्वेभ्यः भगवतः श्रीकृष्णस्य आदर्शान् स्वीकृत्य सर्वसमावेशकं विकसितभारतं निर्मातुं निरन्तरं कार्यं कर्तुम् आग्रहम् अकरोत् । उपराष्ट्रपतिः सी. पी. राधाकृष्णनवर्यः अवदत् यत् भगवतः श्रीकृष्णस्य सन्देशाः सत्यस्य, धर्मस्य, कर्तव्यस्य, सद्गुणस्य च मार्गेण गन्तुं मानवतायै प्रेरयन्ति। प्रधानमन्त्रिणा नरेन्द्रमोदिना उक्तं यत् भगवतः श्रीकृष्णस्य दिव्यसन्देशेषु निस्वार्थसेवा-भावस्य गहनप्रेरणा निहिता अस्ति, या निरन्तरं मानवतायै मार्गप्रदर्शनं करोति। भगवतः श्रीकृष्णस्य भक्त्यै पूजायै च समर्पितः अयं पवित्रावसरः प्रत्येकस्य जीवने सकारात्मकशक्तिं सामर्थ्यं च प्रसारयेत् इति सः कामनाम् अकरोत् ।

भारत-ऋतु-विभागेन मध्यप्रदेशे अतिवृष्टेः पूर्वानुमानं प्रकटितम्।

आई. एमडी. इति भारत-ऋतु-विभागेन मध्यप्रदेशे प्रचण्ड- वृष्ट्यै नारङ्गवर्णीया पूर्वसूचना प्रदत्ता अस्ति। हरियाणायां, चण्डीगढे, हिमाचलप्रदेशे, उत्तराखण्डे, पश्चिमी उत्तरप्रदेशे, बिहारे, झारखण्डे, देशस्य पूर्वोत्तरभागेषु च प्रचण्डवृष्टिः भवितुम् अर्हति। मध्यप्रदेशस्य अनेकेषु भागेषु पुनः एकवारम् प्रचण्डवृष्ट्या जलाप्लावन-सदृशाः स्थितयः निर्मिताः सन्ति। आगामि अष्टचत्वारिंशत् होरासु अनेकेषु मण्डलेषु प्रचण्डतः अत्यधिकवृष्टिः भविष्यति इति ऋतु-विभागेन पूर्वसंज्ञेतना प्रदत्ता अस्ति। बिहार-राज्ये गङ्गा, पुनपुन, गण्डक, कोसी इत्यादयः दश प्रमुखाः नद्यः संकटरेखात् उपरि प्रवहन्ति । राज्यस्य षोडश-मण्डलेषु जलाप्लावनस्य स्थितिः विद्यते।

राष्ट्रपति मुर्मु अद्य शिक्षक- दिवसोपलक्षे अष्टचत्वारिंशत्- विद्यालयीय-शिक्षकेभ्यः राष्ट्रीय-शिक्षक- पुरस्कारान् प्रदास्यति

राष्ट्रपतिः द्रौपदी मुर्मुः अद्य शिक्षक-दिवसस्य अवसरे नवदेहल्यां अष्टचत्वारिंशत् (48) विद्यालयीय-शिक्षकेभ्यः राष्ट्रीय-शिक्षक-पुरस्कारान् प्रदास्यति। चयनिताः अष्टचत्वारिंशत् विद्यालयीयाः शिक्षकाः सप्तविंशति (27) राज्येभ्यः, सप्तभ्यः केन्द्रशासित-प्रदेशेभ्यः, केन्द्रसर्वकारस्य षड्भ्यः (6) संगठनेभ्यः च सन्ति। राष्ट्रपतिः उच्च-शिक्षण-संस्थानानां पोलिटेक्निक्-संस्थानां च एकविंशति (21) शिक्षकेभ्यः संकाय-सदस्येभ्यश्च अपि राष्ट्रीय-शिक्षक-पुरस्कारान् समर्पयिष्यति। केन्द्रीय-उच्च-शिक्षण-संस्थानेभ्यः द्वादश (12) शिक्षकाः संकाय-सदस्याश्च, पञ्चभ्यः राज्य-विश्वविद्यालयेभ्यः त्रयः शासकीय-महाविद्यालयाः द्वौ च वैयक्तिक-महाविद्यालयौ, तथा च चतुर्भ्यः पोलिटेक्निक्-संस्थानेभ्यः द्वौ शासकीयौ द्वौ च वैयक्तिक-विश्वविद्यालयौ पुरस्कारार्थं चयनिताः सन्ति। अस्मिन् कार्यक्रमे प्रत्येकस्य पुरस्कार-विजेतुः अनुकरणीय-कार्यं प्रदर्शयन्त्यः लघु-वृत्तचित्राः प्रदर्शयन्ते।

भारतं विश्वस्य बृहत्तमं क्रीडा- केन्द्रं भवितुं दिशि अग्रेसरम् अस्तिः गृहमन्त्री अमित शाहः

केन्द्रीय-गृहमन्त्री अमित शाहः अवदत् यत् भारतं विश्वस्य बृहत्तमं क्रीडा-केन्द्रं भवितुं दिशि अग्रेसरम् अस्ति। सः दृश्य-सङ्गोष्ठ्याः (Video Conferencing) माध्यमेन गुजरातस्य कर्णावल्यां (अहमदाबादे) विश्व-दिव्याङ्ग-धनुर्विद्या-प्रतियोगितायाः (Para Archery) उद्घाटनं कुर्वन् अकथयत् यत् आगामिषु दिवसेषु भारतं क्रीडा-जगतः प्रमुख-केन्द्रेषु अन्यतमम् उद्घाविष्यति। अस्यां प्रतियोगितायां भूटान-ब्रिटेन्-चीन-बाङ्गलादेश-फ्रान्स-जर्मनी-इण्डोनेशिया-अमेरिका-सहितानाम् एकोनविंशति (19) राष्ट्राणां क्रीडकाः प्रतिभागं कुर्वन्ति।

जयराम ठाकुरः अवदत्- कैग-प्रतिवेदने सर्वकारस्य 'व्यवस्थापरिवर्तनम्' अनावृतम्

हिमसंस्कृतवार्ता:- शिमला।

हिमाचलप्रदेश- विधानसभायाः मानसूनसत्रस्य अन्तिमदिने प्रस्तुतां नियन्त्रक-महालेखापरीक्षकस्य (कैग) प्रतिवेदनम् आधृत्य विपक्षनेता, पूर्वमुख्यमन्त्री च जयरामठाकुरः सर्वकारस्य विरुद्धम् आक्रमकः अभवत्। शुक्रवासरे निर्गते वक्तव्ये जयरामः आरोपितवान् यत् प्रतिवेदनेन सर्वकारस्य कथितस्य 'व्यवस्था-परिवर्तनस्य' वास्तविकता प्रकाशिता अस्ति तथा आगामिकाले अस्य प्रारूपस्य सम्पूर्ण आवरणम् अपगमिष्यति। जयरामः अवदत् यत् कैग-महालेखापरीक्षण- प्रतिवेदने वित्तीय-कुप्रबन्धनस्य, प्रशासनिक- अनियमिततानां, सत्तासंरक्षित- भ्रष्टाचारस्य अनेकाः गम्भीराः प्रकरणाः प्रकाशं गताः सन्ति।

सः अवदत् यत् ऑनलाइन-निविदातः आरभ्य सर्वकारीय-क्रयणं, कर-उद्ग्रहणं यावत्, प्रायः प्रत्येकस्मिन् क्षेत्रे सर्वकारस्य कार्यप्रणाल्यां प्रश्नाः उत्पन्नाः सन्ति। एतासाम् अनियमिततानां प्रत्यक्षः प्रभावः प्रदेशस्य राजस्वे अभवत्, यस्य उत्तरं

सर्वकारेण जनानां समक्षं दातव्यम्। सः आरोपितवान् यत् सर्वकारस्य नीतिनां लाभः कतिपयेभ्यः चयनितेभ्यः जनेभ्यः एव सीमितः भूत्वा अवशिष्टः अस्ति, यदा तु प्रदेशः आर्थिकसङ्कटेन वर्धमानेन राजस्वहानिना च संघर्षं कुर्वन् अस्ति। जयरामठाकुरः अवदत् यत् कैग-प्रतिवेदनानुसारं बजटीय-प्रावधानं विना प्रायः ४३८ कोटि-रूप्यकाणि व्ययितानि, यदा तु ६७३ कोटि-रूप्यकाणां योजनानां कृते प्रावधानं कृतम्, किन्तु व्ययः न अभवत्। एतत् वित्तीयप्रबन्धनस्य गम्भीर-विफलतायाः उदाहरणम् अस्ति। विपक्षनेता ई-प्रोक्वोरमेण्ट- व्यवस्थायां प्रकाशिता अनियमितता सर्वप्रमुखं प्रकरणम् इति कथयन् अवदत् यत् प्रतिवेदने एकस्मादेव आई. पी. पत्तनात्, अपि च विभागीय- आई. पी. पत्तनात् अपि निविदाप्रस्तावाः पूरिताः इति तथ्यं प्रकाशम् आगतम् अस्ति। तथैव विभिन्नानां निविदानां मध्ये अत्यल्पम् अन्तरं प्राप्तम् अस्ति, यत् विभागस्य निविदाकर्तृणां च कूटसन्धेः दिशि सङ्केतं करोति। सः प्रश्नम् उत्थापितवान् यत् विभागानां कार्यालयेषु उपविश्य विभागीय-संसाधनानाम् उपयोगेन ई-निविदाः पूरयितुं, प्राप्तुं च अनुमतिः कस्य निर्देशेन संरक्षणेन च प्रदीयते स्म? सः अधुना एव उच्चन्यायालयेन सर्वकारस्य एकस्याः प्रमुखनियुक्तेः निरस्तीकरणं तथा पात्रस्य व्यक्तेः नियुक्तेः आदेशं च स्वागतं कृतवान्। जयरामठाकुरः अवदत् यत् न्यायालयस्य निर्णयः अस्य विषयस्य प्रमाणम् अस्ति यत् सर्वकारेण क्रियमाणाः अनेकाः नियुक्तयः विधि-निकषेषु उत्तीर्णाः न भवन्ति।

राज्यशिक्षक- पुरस्कार- चयनस्य विरुद्धं राज्यपालाय ज्ञापनम्, नियमानां कथितोल्लङ्घनस्य आरोपः

हिमसंस्कृतवार्ता:- शिमला।

राज्यशिक्षक-पुरस्कार-२०२६ इत्यस्य अन्तिम-चयनसूचीं प्रति कतिपयैः शिक्षकैः चयनप्रक्रियायाम् अनियमिततानां, निर्धारित-मानदण्डानाम् उल्लङ्घनस्य आरोपाः कृताः सन्ति। अस्मिन् सम्बन्धे शिक्षकैः राज्यपालाय प्रतिनिधित्वं समर्थं सम्पूर्णप्रक्रियायाः निष्पक्षपरीक्षणस्य आग्रहः कृतः। शिक्षकाणां कथनम् अस्ति यत् अन्तिमसूच्याः प्रकाशनानन्तरं पात्र- अभ्यर्थिनां मध्ये चयनप्रक्रियायाः पारदर्शितां तथा शिक्षाविभागेन अधिसूचितानां मानदण्डानां पालनं न कृतमिति विषये गम्भीराः प्रश्नाः उत्पन्नाः सन्ति। एतद् ज्ञापनम् प्रस्तुतिकरणे उपस्थितानां ११ शिक्षकाणां द्वारा समर्पितम्। ज्ञापनस्य प्रतिलिपिः शिक्षामन्त्रिणे तथा शिक्षासचिवाय प्रेषिता अस्ति। तत्र उक्तम् अस्ति यत् सामान्य- विशेष- पुरस्कार-श्रेणीनाम् अभ्यर्थिषु कथितरूपेण भिन्न-भिन्नाः मानदण्डाः प्रयुक्ताः। शिक्षकाणां अनुसारं विशेष- पुरस्कार-श्रेण्यै षट् पुरस्काराः निर्धारिताः आसन्, किन्तु कतिपयाः अभ्यर्थिनः पश्चात् विशेषपुरस्कारस्य

पदानि निर्धारितानि सति सामान्य-पुरस्कार-श्रेण्यां विचाराधीनाः कृताः अथवा स्थानान्तरिताः। पुरस्काराणां कुलसंख्या ३१ आसीत्। तथापि अन्तिमचयने २१ पुरस्काराः प्रदत्ताः। कतिपयासु श्रेणीषु पात्राः शिक्षकाः उपलब्धाः सन्ति स्म, तथापि तेषां चयनं न कृतं, यदा तु अन्यासु श्रेणीषु निर्धारितसंख्यायाः अधिकाः पुरस्काराः प्रदत्ताः। विशेष-पुरस्कार-श्रेण्याः अन्तर्गतम् आवेदनं कृतवन्तः निम्नलिखिताः अभ्यर्थिनः सामान्य- पुरस्कार-श्रेण्यां चयनिताः। सामान्य-पुरस्कारस्य, अन्यासां श्रेणीनां कृते योग्याः अनुभवौ च शिक्षकाः उपलब्धाः आसन्, ये स्वसेवाभिः उपलब्धिभिश्च शिक्षाव्यवस्थायां महत्त्वपूर्णं योगदानं दत्तवन्तः। तथापि तेषां चयनं न कृतम्। ज्ञापने उक्तम् अस्ति यत् वीरेंद्र चौहानः चयनसूच्यां सम्मिलितः न आसीत्, तथापि तस्य चयनं कृतम्। अपरतः जे. बी. टी. सुष्टिशर्मा इत्यस्यै द्वितीयवारं राज्यशिक्षकपुरस्कारः प्रदत्तः। एतेषां तथ्यानां परीक्षणं कारयितुं राज्यपालात् आग्रहः कृतः अस्ति।

शिक्षासंवाद-अभियानम्- हिमाचलस्य विद्यालयेषु अधुना केवलं पठनं न, प्रत्येकस्मिन् विषये भविष्यति मुक्तचर्चा

हिमसंस्कृतवार्ता:- शिमला।

हिमाचलप्रदेशस्य सर्वकारीय-विद्यालयेषु अधुना शिक्षाव्यवस्थां सम्बद्धाः निर्णयाः केवलं कार्यालयेषु न, अपि तु विद्यालयपरिसरे अभिभावकानां, शिक्षकाणां, समुदायस्य उपस्थितौ भविष्यन्ति। राज्यस्य सर्वेषु विद्यालयेषु ५ सितम्बर दिनाङ्के आयोज्यमानस्य शिक्षकदिवसस्य अवसरात् शिक्षासंवादस्य आरम्भः क्रियते। अस्य अन्तर्गतं विद्यालय- प्रबन्धन- समितयः, अभिभावकाः, पञ्चायत- प्रतिनिधयः, शिक्षकाः एकस्मिन् मञ्चे उपविश्य छात्राणां पठनपाठनम्, सुविधाः तथा भविष्यं सम्बद्धान् विषयान् विषये मुक्तरूपेण चर्चां करिष्यन्ति। समग्रशिक्षा-अभियानस्य अन्तर्गतं प्रारम्भमाणस्य अस्य प्रयासस्य उद्देश्यं विद्यालयानां समुदायस्य च मध्ये संवादं वर्धयितुं तथा शिक्षाव्यवस्थायां जनानां सहभागितां सुदृढां कर्तुम् अस्ति। राज्य-समग्रशिक्षा-परियोजना-निदेशकेन सर्वेभ्यः जनेभ्यः निर्देशाः निर्गताः सन्ति यत् ५ सितम्बर दिनाङ्कस्य अतिरिक्तं ३१ दिसम्बर २०२६ तथा २८ फरवरी २०२७ दिनाङ्के अपि शिक्षासंवादस्य आयोजनं क्रियताम्। प्रत्येकस्य कार्यक्रमस्य आयोजनात् त्रिदिनाभ्यन्तरे जिलावार-कार्यान्वयन-प्रतिवेदनम् अपि प्रेषणीयम् भविष्यति। एषः प्रयासः केन्द्रसर्वकारस्य नूतन-एस.एम.सी. मार्गदर्शिका-२०२६ तथा राष्ट्रीय-शिक्षानीति- २०२० अनुरूपं कार्यान्विता क्रियते। अस्यान्तर्गतं विद्यालयान् समुदायेन सह संयोजयितुं, निर्णय-प्रक्रियायां स्थानीय-सहभागितां च वर्धयितुं विशेषं बलं प्रदत्तम् अस्ति।

मन्त्रिमण्डल-विस्तारस्य निर्णयस्य वेला समीपा,

मानसून-सत्रस्य अन्तिमदिने सहसा

दिल्लीं गतवान्
मुख्यमन्त्री सुक्खू

मन्त्रिमण्डल-विस्तारस्य निर्णयस्य वेला समीपा, मानसून-सत्रस्य अन्तिमदिने सहसा दिल्लीं गतवान् मुख्यमन्त्री सुक्खू

हिमसंस्कृतवार्ता:- शिमला।

हिमाचल-सर्वकारस्य मन्त्रिमण्डले विस्तारस्य निर्णयस्य वेला समीपं प्राप्ता अस्ति। मुख्यमन्त्री सुखविन्दरसिंह सुक्खू: गुरुवासरे विधानसभायाः मानसूनसत्रस्य अन्तिमदिने सहसा दिल्लीं गतवान्। तस्मात् पूर्वं मन्त्रिमण्डले सम्मिलितुं प्रबलाभ्यर्थि सुन्दरसिंहठाकुरः अपि दिल्लीनगरं गतवान् आसीत्। प्रधानमन्त्रिणः अध्यक्षतायां सम्पन्नायाः जलशक्ति-विभागस्य एकस्याः सभायाः कृते उपमुख्यमन्त्री मुकेश अग्रिहोत्री अपि दिल्लीनगरं गतवान् आसीत्। अतः शुक्रवासरस्य दिवसः अपि दिल्लीनगरे राजनैतिक-गतिविधिभिः परिपूर्णः भवितुं सम्भाव्यते। विधानसभायाः मानसूनसत्रे गुरुवासरे प्रातः एव मुख्यमन्त्रिणा सद्ने घोषणा कृता यत् तस्य आवश्यककार्यवशात् दिल्लीनगरं गन्तव्यं वर्तते तथा च चतुर्वादने सभा निर्धारिता अस्ति। मध्याह्ने सः हेलिकॉप्टर-माध्यमेन दिल्लीनगरं प्रति प्रस्थितवान्। अस्मिन् समये हिमाचल-मन्त्रिमण्डलस्य विषये भविष्यमाणे अस्मिन् निर्णये मुख्यमन्त्री सुक्खू: राहुलगान्धिना सह अपि चर्चां करिष्यति। विस्तारेण सह मुख्यमन्त्री मन्त्रिणां विभागेषु तेषां कार्यप्रदर्शनानुसारं परिवर्तनं कर्तुम् इच्छति। एषा चर्चापि उच्चनेतृत्वस्तरे भविष्यति। राज्यमन्त्रिमण्डले मन्त्रिमण्डल एकमासनं रिक्तमस्ति

मण्डी-संसदीय-क्षेत्राय महत्त्वं दातुं सुन्दरसिंह ठाकुरस्य नाम अग्रै

मण्डी-संसदीय-क्षेत्राय महत्त्वं दातुं कुल्लूतः विधायकस्य सुन्दरसिंहठाकुरस्य नाम बहुकालात् प्रचलति। तथापि मन्त्रिमण्डले राजपूत-मन्त्रिणां संख्यां दृष्ट्वा दलस्य अन्तः अन्येषां विकल्पानाम् अपि चर्चा क्रियते। अस्यैव कारणेन ज्वालामुखीतः सञ्जय रतनस्य तथा पालमपुरतः आशीष बुटेलस्य नामानि अपि समये-समये चर्चयाम् आगच्छन्ति।

उपाध्यक्षस्य चयनमपि न अभवत्

अस्यैव संशयस्य कारणेन मानसून-सत्रे अपि उपाध्यक्षस्य चयनं न कर्तुं शक्यते स्म। मुख्य-सचेतकस्य पदे अपि कस्यचित् वरिष्ठ-विधायकस्य नियुक्तिः कर्तव्या अस्ति। यतः एतत् सम्पूर्णं प्रकरणं कैबिनेट-मन्त्रिणः चयनसम्बद्धम् अस्ति, अतः निर्णये समयः विलम्बितः भवति। अस्याः पूर्वं राहुलगान्धिनः, सङ्गठन- महासचिवस्य के. सी. वेणुगोपालस्य च धर्मशालायात्रायाः प्रतीक्षा क्रियते स्म। यदा एषा यात्रा न सम्पन्ना, तदा अधुना विधानसभायाः मानसूनसत्रस्य अनन्तरं अन्तिमनिर्णयं कर्तुं प्रयासः क्रियते। हिमाचलसर्वकारस्य कृते आगामिवर्षं निर्वाचनवर्षम् भवितुं वर्तते। अतः मन्त्रिमण्डल-सहितम् अन्यानि रिक्तपदानि पूरयितुं इदमेव उचितः समयः अस्ति।

संस्कृतभाषाध्ययनेन संस्कृते: राष्ट्रस्योत्थानम्- मनीषपाञ्चालमहोदयः

हिमसंस्कृतवार्ता:- जगदीश डाभी

श्रीमहाकालेश्वर- वैदिकप्रशिक्षण- शोधसंस्थानम् संस्कृतभारती उज्जयिनी इत्यनयोः संयुक्ततत्त्वावधानेन आयोजितस्य संस्कृतसप्ताहस्य समारोपसमारोहः संस्थानपरिसरे गरिमापूर्णे उत्साहमये च वातावरणे सम्पन्नः। समारोहस्य अवसरे संस्कृतभाषायाः महत्त्वम्, भारतीयसंस्कृतेः संरक्षणं, राष्ट्रनिर्माणे संस्कृतभाषायाः भूमिकायां विस्तरेण विमर्शः अभवत्। समारोहस्य मुख्यवक्त्ररूपेण संस्कृतभारत्याः मालवाप्रान्तस्य संगठनमन्त्री मनीषपाञ्चालमहोदयः अवदत्- “संस्कृतभाषायाः अध्ययनेन संस्कृतेः राष्ट्रस्य चोत्थानं भवति।” संस्कृतभाषा भारतस्य समृद्धज्ञानपरम्परायाः सांस्कृतिकवैभवस्य च संवाहिका अस्ति। संस्कृतस्य अध्ययनेन व्यक्तित्वं संस्कारः, अनुशासनं राष्ट्रभावना च वर्धन्ते। संस्कृतभाषा केवलं विद्यालयेषु महाविद्यालयेषु च सीमितान् न भवेत्, अपितु जनसामान्यं प्रति तस्याः प्रचारः प्रसारश्च भवेत्, दैनन्दिनव्यवहारे संस्कृतस्य प्रयोगः वर्धनीयः इति संस्थानस्य निदेशकः डा. पीयूषत्रिपाठी संस्कृतसप्ताहस्य अन्तर्गतानां विभिन्नकार्यक्रमाणां गतिविधीनां च विवरणं प्रदत्तवान्। सः अवदत् यत् संस्कृतभाषायाः संरक्षणाय संवर्धनाय च समाजस्य प्रत्येकस्य वर्गस्य सहभागिता आवश्यकी अस्ति। संस्कृतसप्ताहस्य माध्यमेन संस्कृतभाषायाः विषये जनजागरणस्य रुचेः च वर्धनाय ये प्रयासाः क्रियन्ते, ते अत्यन्तं महत्त्वपूर्णाः सन्ति। कार्यक्रमस्य सञ्चालनं डा. महेशशर्मणा कृतम्, आभारप्रदर्शनं च विभागसहसंयोजकेन अपूर्वपौराणिकेन कृतम्। समारोहे जिलाध्यक्षः रमेशनागरवर्यः, विभागसंयोजकः धर्मदासबैरागी-वर्यः, पत्राचारप्रमुखः मनमोहनतिवारीवर्यः, प्रान्तगीताशिक्षणप्रमुखः डा. रमेशकुमारशुक्लः, नगरसम्पर्कप्रमुखः मनीषबैरागीवर्यः, कार्यालय-प्रमुखः विशालगोस्वामीवर्यः, कृष्णकान्तशर्मावर्यः, डा. गणेशप्रसादद्विवेदीवर्यः इत्यादयः संस्थानस्य समस्ताः शिक्षकाः कर्मचारिणश्च उपस्थिताः आसन्। आयोजनस्य वृत्तम् महानगरमहामन्त्री सुभाषकुमारवर्माः प्रदत्तवान्।

अकोलानगरे स्थिते माँ-शारदा-ज्ञानपीठे संस्कृतदिवसस्य भव्यः कार्यक्रमः सम्पन्नः

**हिमसंस्कृतवार्ता:- प्रवेशकुमारशुक्लः
अकोला, महाराष्ट्रम्**

संस्कृतस्य महत्त्वं, भारतीयज्ञानपरम्परायाः महत्त्वं च गीत- बोधकथा- लघुनाटकेन प्रतिपादितम्। अकोलानगरे स्थिते माँ शारदा- ज्ञानपीठे संस्कृतदिवसस्य भव्यः कार्यक्रमः हर्षोल्लासेन उत्साहपूर्णवातावरणे च सम्पन्नः। कार्यक्रमस्य अध्यक्षतां विद्यालयस्य प्राचार्यः प्रशान्तः खत्री- महोदयः अकरोत्। कार्यक्रमे छात्रैः संस्कृतभाषायाः, भारतीयसंस्कृतेः तथा च भारतीय- ज्ञान- परम्परायाः विविधाः पक्षाः मनोरञ्जक- शैक्षिकमाध्यमैः प्रस्तुताः। कार्यक्रमः सितम्बरमासस्य 3 दिनांके आसीत्। कार्यक्रमस्य मुख्यातिथिः आर्यप्रभा काले- महोदया स्वसम्बोधने संस्कृतभाषायाः महत्त्वं, भारतीय- ज्ञान- परम्परायाः गौरवं प्रभावपूर्णतया प्रतिपादितवती। सा अवदत् यत् संस्कृतं केवलं प्राचीनभाषा नास्ति, अपि तु भारतस्य ज्ञानस्य, संस्कृतेः, संस्काराणां च प्रमुखं माध्यमम् अस्ति। संस्कृतं देववाणी इति कथयित्वा सा वेदेषु, उपनिषत्सु तथा भारतीयवाङ्मये निहितस्य ज्ञानस्य संरक्षणे संस्कृतभाषायाः महत्त्वं स्पष्टितवती। सा प्रतिपादितवती यत् संस्कृताध्ययनेन विद्यार्थिनां ज्ञानवृद्धिः एव न भवति, अपि तु तेषु विनयः, अनुशासनम्, सदाचारः तथा च भारतीयसंस्कृतेः प्रति गौरवभावना अपि विकसिताः भवन्ति। संस्कृतभाषा अस्माकं समृद्धपरम्परां वर्तमानपीठ्या सह संयोजयति इति सा विशेषतया अवबोधितवती। विद्यार्थिनां मध्ये संस्कृतस्य प्रति रुचिं वर्धयितुं गीतस्य माध्यमेन संस्कृतभाषायाः मधुरतां, सरलतां च रोचकतया प्रस्तुतवती। अन्ते सा विद्यार्थिभ्यः संस्कृतस्य अध्ययनं, पठनं, लेखनं तथा सम्भाषणं च कर्तुं प्रेरणां दत्तवती।

सारस्वतातिथिः हरिश्चन्द्रमिश्रमहोदयः 'संस्कृतस्य अध्ययनं किमर्थं करणीयम्?' इति विषयमधिकृत्य प्रभावपूर्णं मार्गदर्शनं दत्तवान्। सुभाषितानां महत्त्वं, संस्कृतगीतानाम् उपयोगिता, तेषां जीवनोपयोगिता च प्रकाशिता। बोधकथायाः माध्यमेन संस्कृताध्ययनस्य आवश्यकता विद्यार्थिभ्यः सरलतया अवबोधिता। विशिष्टातिथिः धनञ्जयः देशपाण्डेमहोदयः अपि विद्यार्थिभ्यः शुभाशयाः प्रदत्तवान्, संस्कृताध्ययनाय च प्रेरणां दत्तवान्। कार्यक्रमस्य प्रास्ताविकं सावित्री विश्वकर्मा- महोदया प्रस्तुतम्। सत्रस्य सञ्चालनं तुषारः घाटोळमहोदयः कुशलतया कृतवान्, आभारप्रदर्शनं प्रतीकः जाधवः अकरोत्। कार्यक्रमे विद्यार्थिभिः विविधाः सांस्कृतिकाः प्रस्तुतयः प्रदर्शिताः। यूकेजी-वर्गस्य नारायणी पंकज तिवारी, देवांशी महेन्द्र लासुरकर इत्येताभ्यां छात्राभ्यां स्रोतपाठः प्रस्तुतः। तयोः प्रस्तुतेः उपस्थितेः करतलध्वनिना उत्साहपूर्वकं स्वागतं कृतम्। तदनन्तरं रितु गजानन इंगळे, श्रेया सिद्धार्थ उपरवट, भूमिका धर्मापाल गोपनारायण, स्वानंदी गुन्नलवार, श्रुतिका अमोल गावंडे इत्येताभिः छात्राभिः च लघुनाटकस्य सुन्दरं प्रस्तुतीकरणं कृतम्। लघुनाटकेन संस्कृतभाषायाः सरलता, सरसता तथा च व्यवहारिकता प्रभावशालिरूपेण प्रदर्शिता। कार्यक्रमे विद्यालयस्य शिक्षकाः शिक्षिकाः उपस्थिताः आसन्। सम्पूर्णे कार्यक्रमे संस्कृतभाषायाः प्रति विद्यार्थिनां रुचिवर्धकः, ज्ञानवर्धकः प्रेरणादायकश्च अभवत्। कार्यक्रमस्य अन्ते संस्कृतभाषायाः प्रचार-प्रसाराय, भारतीयज्ञानपरम्परायाः च संरक्षणाय सर्वैः मिलित्वा प्रयत्नः करणीय इति सन्देशः प्रदत्तः।

संस्कृतप्रतिभा अन्वेषणप्रतियोगितायां विद्यार्थिभिः प्रदर्शिता प्रतिभा

हिमसंस्कृतवार्ता:- लखीमपुर, उत्तरप्रदेशः,

उत्तरप्रदेशसंस्कृतसंस्थानस्य तत्त्वावधाने जंगबहादुरगङ्गस्थिते केन ग्रोवर्स इण्टर कॉलेजे संस्कृत- प्रतिभा- अन्वेषण- प्रतियोगिता- २०२६ अन्तर्गतं संस्कृतगीत- संस्कृतसामान्यज्ञानयोः प्रतियोगितयोः आयोजनं सम्पन्नम्। जनपदस्य विभिन्नविद्यालयेभ्यः समागतैः प्रतिभागिभिः उत्साहपूर्वकं सहभागित्वं कृत्वा संस्कृतभाषायाः प्रति स्वकीयां रुचिं प्रतिभां च प्रदर्शितवन्तः। संस्कृतगीतप्रतियोगितायां केन ग्रोवर्स इण्टर कॉलेजस्य रुचि तिवारी प्रथमस्थानं, गांधी विद्यालय इण्टर कॉलेज, गोलायाः वैष्णवी शुक्ला द्वितीयस्थानं, जिला पंचायत कस्ता इण्टर कॉलेजस्य पिनाक वर्मा तृतीयस्थानं प्राप्तवान्। संस्कृतसामान्यज्ञानप्रतियोगितायां मोरेल गुरुकुल एकेडमी, गोलायाः कृष्णचन्द्रः प्रथमस्थानं, केन ग्रोवर्स इण्टर कॉलेजस्य कीर्तिदेवी द्वितीयस्थानं, प्रिया सिंह च तृतीयस्थानं प्राप्तवती। विजेतृभ्यः प्रतिभागिभ्यश्च उत्तरप्रदेश- संस्कृत- संस्थानस्य पक्षतः प्रमाणपत्राणि पुरस्काराश्च प्रदत्ताः। जनपदस्तरे चयनिताः प्रतिभागिनः आगामी मण्डलस्तरीयप्रतियोगितायां प्रतिभागं करिष्यन्ति। प्रतियोगितायाः शुभारम्भः मुख्यातिथिना श्रीकान्तसिंहेन विशिष्टातिथिना विनोदबाजपेयी च सरस्वतीदेव्याः समक्षं दीपप्रज्वालनपूर्वकं कृतः। अतिथिभिः विद्यार्थिनां ज्ञानस्य प्रतिभायाश्च उत्साहवर्धनं कृतम्। संस्थानस्य जनपद- राज्यस्तरीय- संयोजकेन पवनकुमारेण प्रतियोगितायाः नियमावली तथा प्रस्तावना प्रस्तुताः। निर्णायकमण्डले आचार्य उद्धवश्यामतिवारी, पूजा, आचार्या रेनु, सुधीरकुमारपाण्डेयः च आसन्। कार्यक्रमस्य अध्यक्षतां महाविद्यालयस्य प्रधानाचार्यः हरिश्चन्द्रः अकरोत्।

अद्यतनविश्वस्य संजीवनी- योगः

योगस्य विविधाः मार्गाः मानवजीवनं सर्वोत्कर्षं प्रति नयन्ति। अस्य मुख्याः चत्वारः प्रकाराः सन्ति- राजयोगः, ज्ञानयोगः, कर्मयोगः,

भक्तियोगः च। राजयोगः मनसः एकाग्रतायै ध्यानस्य मार्गः अस्ति। ज्ञानयोगः आत्मानुभूत्यै विवेकस्य साधनमस्ति। कर्मयोगः निःस्वार्थभावेन कर्तव्यपालनमस्ति। भक्तियोगः ईश्वरं प्रति पूर्णसमर्पणमस्ति। एतैः सह हठयोगः शारीरिकशुद्धयै, आसनेभ्यः प्राणायामाय च जगति

प्रसिद्धः अस्ति। श्रीमद्भगवद्गीतायामुक्तम्- "योगः कर्मसु कौशलम्"। योगो न केवलं व्यायामः, अपित्वनुशासिता जीवनशैल्यस्ति। अनेन शरीरः निरोगः, मनः शान्तः, एकाग्रता च वर्धते। अतः सर्वे स्वजीवनशैल्यां योगाभ्यासमवश्यं धारयन्तु।

- प्रांजल (कानपुरनगरम् उत्तर प्रदेशः)

पद्मश्री- पद्मा- सचदेव- राजकीय- महिला महाविद्यालये दशदिवसीय- सरल- संस्कृत- सम्भाषणशिविरस्य शुभारम्भः

हिमसंस्कृतवार्ता:- प्रवेशकुमारशुक्लः,

जम्मू केन्द्रीय- संस्कृत- विश्वविद्यालयः, देहलीद्वारा सञ्चालितस्य संस्कृताध्ययनकेन्द्रस्य तत्त्वावधाने पद्मश्री- पद्मा- सचदेव- राजकीय- महिला- महाविद्यालये, गांधीनगरं, जम्मू इत्यत्र दशदिवसीय- सरल- संस्कृत- सम्भाषणशिविरस्य शुभारम्भः अभवत्। 31/8/26 तः 10/9/26 पर्यन्तम् आयोज्यमानस्य अस्य शिविरस्य आयोजनं प्रतिदिनं महाविद्यालये भविष्यति।

कार्यक्रमस्य महत्त्वं प्रतिपादयन् डा. विजेन्द्रकुमारशर्मा अवदत् यत् संस्कृतभाषा भारतस्य समृद्धायाः ज्ञानपरम्परायाः, संस्कृतेः, संस्काराणां च प्रमुखं माध्यमम् अस्ति। संस्कृतभाषायाः अध्ययनं केवलं पाठ्यविषयरूपेण न कृत्वा तस्याः व्यवहारिकप्रयोगः अपि करणीयः। सरल- संस्कृत- सम्भाषण- शिविरस्य माध्यमेन विद्यार्थिनः संस्कृतभाषायां सरलतया सम्भाषणं

कर्तुं, स्वविचारान् संस्कृतेन व्यक्तुं, दैनन्दिनजीवने संस्कृतभाषायाः प्रयोगं कर्तुं समर्थाः भविष्यन्ति। सम्भाषणाभ्यासेन विद्यार्थिषु संस्कृतभाषां प्रति रुचिः, आत्मविश्वासः, भाषिकक्षमता च वर्धते। संस्कृतभाषायाः प्रचार-प्रसाराय एतादृशानां शिविराणाम् आयोजनम् अत्यन्तं महत्त्वपूर्णम् अस्ति इति सः उक्तवान्। महाविद्यालयस्य प्राचार्या प्रो. कुलविंदरकौर विद्यार्थिभ्यः अध्ययनविषये प्रेरणां दत्त्वा अवदत् यत् प्रत्येकविद्यार्थिना जीवनस्य लक्ष्यं स्पष्टतया निर्धार्य तस्य प्राप्तये योजनापूर्वकं परिश्रमः करणीयः। विद्यार्थिभिः नियमितरूपेण अध्ययनं, समयस्य सदुपयोगः, विषयस्य निरन्तरं पुनरावृत्तिश्च करणीयाः। केवलं परीक्षाकाले अध्ययनं न कृत्वा प्रतिदिनं नियतसमये एकाग्रचित्तेन अध्ययनं करणीयम्। अनुशासनम्, एकाग्रता, निरन्तराभ्यासः, आत्मविश्वासः च विद्यार्थिजीवने सफलतायाः

प्रमुखानि साधनानि सन्ति। अतः प्रत्येकविद्यार्थिना स्वसमयस्य सम्यक् नियोजनं कृत्वा अध्ययनस्य प्रति निष्ठा धारणीया इति सा प्रेरितवती। शिविरस्य केन्द्रशिक्षकः प्रवेशकुमारशुक्लः विद्यार्थिभ्यः सरलसंस्कृतसम्भाषणस्य अभ्यासं कारयन् अवदत् यत् संस्कृतभाषां सरलतया अधिगन्तुं नियमितसम्भाषणाभ्यासः अत्यन्तम् आवश्यकः अस्ति। संस्कृतभाषायाः प्रयोगः यदि दैनन्दिनजीवने निरन्तरं क्रियते, तर्हि अल्पसमये एव विद्यार्थिनः संस्कृतेन सम्भाषणं कर्तुं आत्मविश्वासं प्राप्नुवन्ति। अस्मिन् शिविरे विद्यार्थिभ्यः सरलसंस्कृतवाक्यानां प्रयोगः, परस्परसम्भाषणं, दैनन्दिनजीवनसम्बद्धाः संवादाः, विविधाः व्यावहारिकभाषाभ्यासाः कारयिष्यन्ते। एतेषां माध्यमेन विद्यार्थिनां श्रवण- कथन- कौशलयोः विकासः भविष्यति तथा ते संस्कृतेन स्वविचारान् सहजतया अभिव्यक्तुं समर्थाः भविष्यन्ति। अस्य शिविरस्य मुख्योद्देश्यं विद्यार्थिषु संस्कृतभाषायाः प्रति रुचिवर्धनम्, सम्भाषण- कौशलस्य विकासः, संस्कृतभाषायाः व्यवहारिकप्रयोगस्य प्रशिक्षणम् अस्ति।

शिविरस्य माध्यमेन भारतीयज्ञानपरम्परायाः, संस्कृतेः, संस्काराणां च परिचयः विद्यार्थिषु सुदृढः भविष्यति। संस्कृतभाषायाः प्रचार-प्रसाराय आयोजितमिदं शिविरं विद्यार्थिनां भाषिकक्षमताविकासे महत्त्वपूर्णं योगदानं दास्यति। डॉ. वर्चस्वकामशर्मा, डॉ. नविताजम्वाल, डॉ. आशाशर्मा अन्ये अध्यापकाश्च उपस्थिताः आसन्।

"राष्ट्रस्य

भविष्यनिर्माणे

शिक्षकस्य महत्त्वपूर्णा

भूमिका अस्ति"

लेखकः - डॉ.पवन शर्मा

ईमेल - shastripawan86@gmail.com

दूरभाष-९७२९०९२८९० राष्ट्रस्य भविष्यनिर्माणे

शिक्षकस्य महत्त्वपूर्णा भूमिका अस्ति : गुरु- शिष्यसम्बन्धः भारतीयसंस्कृतेः महत्त्वपूर्णः पवित्रः च भागः अस्ति। जीवने मातापितृणां स्थानं अन्यः कोऽपि व्यक्तिः न ग्रहीतुं शक्नोति यतोहि ते अस्मान् जगति आनयन्ति। अस्माकं प्रारम्भिकजीवने प्रथमः शिक्षकः अस्माकं मातापितरौ इति मन्यते। भारते गुरु-गुरु-परम्परा प्राचीनकालात् प्रचलति, परन्तु वास्तविक-जीवन-पद्धतिं केवलं शिक्षकाः एव अस्मान् उपदिशन्ति। ५ सितम्बर दिनाङ्कस्य अर्थः शिक्षकदिवसः। भारते अयं दिवसः एव शिक्षकदिवसः इति आचर्यते। देशस्य प्रथमः उपराष्ट्रपतिः डॉ. सर्वपल्ली राधाकृष्णनस्य जन्म तमिलनाडुराज्यस्य तिरुमणिग्रामे ब्राह्मणपरिवारे ५ सितम्बर १८८८ तमे वर्षे अभवत्। डॉ. सर्वपल्ली राधाकृष्णनस्य जन्मदिवसः १९६२ तमे वर्षात् शिक्षकदिवसरूपेण आचर्यते। सः स्वछात्रेभ्यः स्वजन्मदिनं शिक्षकदिवसरूपेण आयोजयितुं इच्छां प्रकटितवान् आसीत्। डॉ.सर्वपल्ली राधाकृष्णन् उक्तवान् यत् सः शिक्षकः नास्ति यः छात्रस्य मनसि तथ्यं बलात् प्रविशति, अपितु वास्तविकः शिक्षकः एव श्वः आह्वानानां कृते तं सज्जीकरोति। सः कथयति स्म यत् मानवमस्तिष्कस्य सदुपयोगं केवलं शिक्षाद्वारा एव कर्तुं शक्यते। महाभारते गुरु द्रोणाचार्यः

पाण्डवपुत्रेभ्यः विशेषतः अर्जुनाय यत् उपदेशं दत्तवान् तस्मात् कारणात् पाण्डवाः महाभारतयुद्धे विजयं प्राप्तवन्तः। गुरु द्रोणाचार्य एव स्वयं पराजितः, परन्तु स्वशिष्यैः स्वशिष्यान् विजयी अकरोत्। भारते राम-विश्वामित्रः, कृष्ण-सन्दिपनी, अर्जुन-द्रोणाचार्यः तः आरभ्यः चन्द्रगुप्तमौर्यः, चाणक्यः, विवेकानन्दः, रामकृष्णपरमहंसद्वयः शिष्यः गुरुणां एतादृशी महती परम्परा अभवत्। शिक्षकाणां विषये संतकबीरस्य एताः पङ्क्तयः अद्यत्वे अपि प्रासंगिकाः सन्ति- "गुरुं विन ज्ञानं न उपजै, गुरुं विन मिलै न मोष। गुरुं विन लखै न सत्य को गुरुं विन मिटै न दोष"।। कस्यापि राष्ट्रस्य भविष्यनिर्माणे, युवानां जीवनस्य च निर्माणे शिक्षकाणाम् सर्वाधिकं महत्त्वपूर्णं भूमिकां निर्वहन्ति। अद्य स्वान्तः निगूढं तम् शिक्षकं बहिः आनेतुं आवश्यकता वर्तते, यः न केवलं तस्मै यथार्थमार्गं दर्शयितुं शक्नोति अपितु देशस्य छात्रान् तस्मिन् मार्गे मार्गदर्शनं कर्तुं शक्नोति यस्य मार्गस्य अस्मिन् समये देशस्य सर्वाधिकं आवश्यकता वर्तते। अतैव वक्तुं शक्यते यत्- गुरुर्ब्रह्मा गुरुर्विष्णु गुरुर्देवो महेश्वरः। गुरुर्साक्षात् परब्रह्म तस्मै श्री गुरवे नमः॥ विश्वस्य सर्वेभ्यः शिक्षकेभ्यः मम नमस्कारः, शिक्षकदिवसस्य सर्वेषां कृते च शुभकामनाः। डॉ.पवनः शर्मा

डॉ. श्रीप्रवीणकुमार- विमलप्रशस्ति:

इयं हिमालयगिरिराजपादपीठीभूता तपोविद्याधर्म-संस्कृतिसम्पत्प्रसूतिपुण्यभूमिरूपा हिमाचलधरा भारतभुवः शोभामिव वहन्ती विराजते। यत्र हिमशिखरश्रेणीशुभ्रिमा मुनिमानसविमलतामिव बिभर्ति यत्र सरित्प्रवाहकलनादमाधुर्यम् संस्कृतवाङ्मय-मधुरनिनादमिव दिगन्तराणि पूरयति यत्र च देवदारुवनगहनगम्भीरच्छाया प्राचीनऋषि-तपोवनस्मृतिमुद्दीपयति तस्यामेव पावनहिमाचलधरणीतले विद्याराधन-संस्कृतिसंवर्धन- परम्परासंवाहकत्वेन प्रादुरभवन् डॉ. प्रवीणकुमारविमलः। न केवलं नाममात्रप्रवीणः अपि तु विद्याविनयविवेकवैदुष्यसम्पन्नत्वेन स्वभावतो विमलः स एवायं प्रवीणकुमारविमलः।

संस्कृत- सरस्वती- सेवानिरतः संस्कृतभाषा-प्रचारप्रसारपरायणः भारतीय- ज्ञान- परम्परा- संरक्षण- संवर्धन- समर्पितचित्तश्च यः स्वजीवनसार्थक्यं मन्यते स विद्वज्जनमानस-सम्मानस्पदं स्थानमलङ्करोति। तस्य विद्या- विनय- शील- सौजन्यसमन्वितं व्यक्तित्वम्। तस्य मधुरमितभाषिणी वाणी विदुषां हृदयेषु विश्वासमुद्भवयति। तस्य कर्तव्यनिष्ठाकर्मपरायणता कर्मसु संस्कृतिप्रेमप्रेरितदृष्टिः चिन्तने संस्थाहितचिन्तननिष्ठा च प्रयत्नेषु सहजमेव प्रकाशते। न पदगौरवधारणमात्रेण गौरवान्वितः सन् पदस्यैव गौरववर्धकः इति यत्र निःसंशयं वक्तुं शक्यते तादृशं तस्य गुणगौरवसमन्वितं व्यक्तित्ववैभवम्। अद्य हिमाचलप्रदेशशासनेन हिमाचल- संस्कृताकादम्याः सचिवपदाधिष्ठानाय तस्य नियुक्तिः न केवलं व्यक्तिविशेषसम्मानरूपा न च केवलं संस्कृतसेवासाधकसत्कारस्वरूपा अपि तु हिमाचलप्रदेशीय- संस्कृतवाङ्मय- परम्परा- संरक्षण- संवर्धन-प्रचारप्रसाराय नवदिशाप्रदर्शिकेव प्रतिभाति। पञ्चवर्षावधिपर्यन्तं वा पञ्चषष्ठिवर्षवयोप्राप्तिपर्यन्तं यत् सचिवीय-दायित्व- भारसमर्पणम् अस्मै कृतं तत् वस्तुतः संस्कृत- सरस्वती- सेवासंस्कृति- संरक्षण- ज्ञानपरम्परा- संवर्धनसमर्पणमेव प्रतिभाति। यथा हिमगिरिः स्थैर्यगाम्भीर्याभ्यां यथा भागीरथीगङ्गा निर्मलप्रवाहेन यथा सरस्वती विद्याप्रकाशेन यथा च दीपशिखा तमोनिवारणप्रकाशेन लोकहितं साधयति तथैव डॉ. प्रवीणकुमारविमलः स्वविद्या- विनय- वैदुष्यसेवा- भावसंस्कृतिप्रेमभिश्च संस्कृतक्षेत्रप्रकाशवर्धनं करोतु। तस्य सचिवीयनेतृत्वप्रेरणया हिमाचलीय-संस्कृतवाङ्मयप्रचारप्रसारः दिगन्तव्यापी भवतु

नवप्रतिभाप्रोत्साहनपरम्परा प्रवर्धतां
संस्कृताध्ययनाध्यापनपरम्पराप्रवाहः प्रबलतरं
प्रवहतु च।

विद्याविनयसम्पत्तिर्यस्य भूषणमुत्तमम्।
संस्कृतैकसमासक्तं चेतस्तस्य विराजते।
सेवासमर्पितस्वान्तो विमलोऽयं गुणार्णवः।
यशोवर्धनसौभाग्यं चिरं भुङ्क्ते निरन्तरम्॥

सरस्वतीज्ञानप्रदायिनी देवी ते सततं प्रबोधयतु संस्कृतवाङ्मयसेवासामर्थ्यं च वर्धयतु। संस्कृत-देवताराधनापरायणस्य तस्य जिह्वग्रे सरस्वती नित्यं निवसतु। हिमालयधवलमेव निर्मलचरित्रशोभां दधतस्तस्य संस्कृतसेवाजीवनयात्रा दीर्घयशस्विनी लोकहितकारिणी च भवतु। हिमाचल-संस्कृताकादमी- सचिवत्वेन तस्य कार्यकालः संस्कृतवाङ्मयसंवर्धनस्य नवयुगप्रवर्तकः भवतु इति हृदयसमुद्भूतया शुभकामनया वयं ते सादरं अभिनन्दयामहे शुभाशामहे च।

संदेशकः
वत्सदेशराजशर्मा
संस्थापकाध्यक्षो वैदिकगण, भारतम्

गुरु-शिष्य परम्परायाः महत्त्वम्

गुरुसदृशः दाता नास्ति, शिष्यः सदृशः याचकः नास्ति। त्रैलोक्यस्य धनमपि गुरोः गुणगानं कर्तुं न शक्यते। भारतीय- शिक्षाव्यवस्थायां संस्कृतौ च गुरोः भूमिका अत्यन्तं महत्त्वपूर्णा मन्यते। गुरु-शिष्यपरम्परा प्राचीनभारतस्य पवित्रशिक्षणव्यवस्था अस्ति यस्यां गुरुः प्रत्यक्षमार्गदर्शनेन सेवया आत्मीयतया च स्वशिष्याय ज्ञानं, कौशलं, आध्यात्मिकमूल्यानि च स्थानान्तरयति स्म। न केवलं ज्ञानमपितुं नैतिकतां, कर्तव्यबोधनं, मानवतां, जीवनकलां च उपदिशति स्म। अज्ञानस्य अन्धकारं दूरीकर्तुं ज्ञानस्य प्रकाशं प्रसारयितुं च अस्माकं जीवने गुरोः महत्त्वम् अस्ति। सः शिष्यस्य सम्यक् मार्गाय मार्गदर्शनं करोति, अहङ्कारं दूरीकरोति, तान् श्रेष्ठान् मनुष्यान् बोधान् च परिणमयति। गुरुशिष्ययोः प्रेम सर्वान् लौकिकसम्बन्धान् अतिक्रम्य शुद्धः निःस्वार्थः शाश्वतः आध्यात्मिकः बन्धः अस्ति। गुरुः केवलं गुरुः एव नास्ति, अपि तु साधकस्य अज्ञानं दूरीकृत्य बोधं प्रति नेतुम् मार्गदर्शकः अस्ति।

गुरु-शिष्यसम्बन्धस्य महत्त्वपूर्णः बिन्दवः-

- ज्ञानस्य निरन्तरं प्रवाहः।
- सर्वतोमुखीविकासे प्रबलं बलम्।
- चरित्रनिर्माणस्य महत्त्वम्।
- प्रचारकस्य अपेक्षया मार्गदर्शकस्य भूमिकायां

- ध्यानं दातव्यम्।- नैतिकमूल्यानां विकासः।
- अन्धकारात् प्रकाशं प्रति यात्रा।
- परस्परसंवादं प्रोत्साहनं च।
- स्वस्थप्रतियोगितायाः महत्त्वं व्याख्यायते।
- सामाजिकमाध्यमेभ्यः दूरं स्थातुं सरल शिक्षणपद्धतीनां च स्वीकरणम्।
- अटलविश्वासस्य समर्पणस्य च भावः। अद्यतन-आधुनिक- व्यावसायिकयुगे गुरु- शिष्य-सम्बन्धे किञ्चित् परिवर्तनं जातं स्यात्, तथापि शिष्यस्य मौलिकदायित्वम् अपि तथैव वर्तते। मानवता, विनयः, सेवा, परिश्रमः, सद्गतिः च एव शिष्यस्य महत्त्वं प्रकटयन्ति। यदा शिष्यः स्वस्य सर्वाणि दायित्वानि प्रामाणिकतया निर्वहति तदा न केवलं स्वस्य जीवनं सफलं करोति, अपि तु सः आदर्शनागरिकः अपि भवति, समाजस्य उत्थाने राष्ट्रनिर्माणे च अमूल्यं योगदानं ददाति। भारतीयसंस्कृतौ गुरु-शिष्यपरम्परा ज्ञानस्य, संस्कृतेः मूल्यानां च वंशानुक्रमे प्रसारयितुं पवित्रं प्रभावी च माध्यमम् अस्ति। आधुनिकभौतिकवादी अस्मिन् युगे एषा परम्परा नैतिकमूल्यानां मानसिक-अनुशासनस्य च समर्थनं करोति।

वास्तविक गुरुशिष्यसम्बन्धे शिष्यस्य अटलविश्वासः, गुरु-प्रति पूर्णभक्तिः च भवति। गुरुशिष्यपरम्पराया यथार्थं महत्त्वं च अस्मिन् तथ्ये निहितं यत् गुरुः किमपि भौतिकं आसक्तिं स्वार्थं वा विना शिष्यं सम्यक् मार्गे मार्गदर्शनं करोति, तस्य आध्यात्मिकं मानसिकं च प्रगतेः चिन्तां करोति। भारतीयज्ञानपरम्परायां गुरुशिष्यपरम्परा ज्ञानस्य, चरित्रनिर्माणस्य, आध्यात्मिकविकासस्य च सजीवप्रवाहस्य आधारः अस्ति।

**- आचार्य बी. एल. बधाला
जयचन्दपुरातः जयपुरम्**

शिक्षाक्षेत्रे विशिष्टयोगदानाय 'डॉ. सर्वपल्ली राधाकृष्णन् पुरस्कार-२०२६' इति प्रतिष्ठितसम्मानेन सम्मानिता डॉ. सुमनराणी

हिमसंस्कृतवार्ता:- भिवानी, ४ सितम्बर २०२६। २९ तमस्य राष्ट्रिय- शिक्षक- दिवसमहोत्सवस्य सम्मानसमारोहे शिक्षाक्षेत्रे, सामाजिकसेवायां, पर्यावरणसंरक्षणे, संस्कृतिसंवर्धने च विशिष्टयोगदानाय हरियाणा-केन्द्रीय-विश्वविद्यालय महेन्द्रगढ़े स्वामी-दयानन्दसरस्वती-पीठस्य पीठाध्यक्षा, संस्कृतविभागे सहायकाचार्यापदे च आसीना डॉ. सुमनराणी महोदया, डॉ. 'सर्वपल्ली राधाकृष्णन् पुरस्कार-२०२६' इति प्रतिष्ठितेन सम्मानेन सम्मानिता। सम्मानपत्रे शिक्षा- क्रीडा- संस्कृति- जल-पर्यावरणसंरक्षण- वृक्षारोपण- नशामुक्त्यभियान-समाजसेवा- मार्गसुरक्षा- प्लास्टिक- जागरूकता- आपदाप्रबन्धनादिकक्षेत्रेषु तस्याः उल्लेखनीययोगदानस्य प्रशंसा कृता अस्ति।

हरियाणा-शिक्षाबोर्ड इति संस्थायाः अध्यक्षः आदरणीयः शङ्करधुण्डः, डॉ. सुमनराणी-महोदयायै हार्दिकानि अभिनन्दनानि शुभकामनाश्च अर्पयित्वा उक्तवान् यत् एषः प्रतिष्ठितः पुरस्कारः तस्याः सामाजिक- शैक्षणिकक्षेत्रयोः निरन्तरं क्रियमाणस्य उत्कृष्टकार्यस्य प्रतिफलम् अस्ति। सः डॉ. सुमनराणीमहोदयां प्रशंसयन् प्रेरयन् च आह 'इतः परम् अपि एवमेव निष्ठया समर्पणेन च समाजहिताय कार्यं कर्तुं निरन्तरं प्रगतिपथे अग्रसरतु इति'। अस्मिन् गौरवपूर्णं अवसरे माननीयः सांसदः श्री धर्मवीरसिंहः डॉ. सुमनराणीमहोदयायै सम्मानं प्रदाय तस्यै हार्दिकानि अभिनन्दनानि शुभकामनाश्च अर्पितवान्, तस्याः उज्ज्वलभविष्याय मङ्गलकामनां कृतवान्।

कार्यक्रमस्य अध्यक्षः अधिवक्ता शिवशरणगुप्तः, प्रसिद्धः उद्योगपतिः पवनबवानी च उपस्थितौ आस्ताम्। विशिष्टातिथिरूपेण समाजसेवी श्री लक्ष्मणगौडः, विवेकानन्द सी. सै. विद्यालयः भिवानी, इति संस्थायाः निदेशिका सावित्रीयादवः च सादरमुपस्थितौ आस्ताम्। कार्यक्रमस्य ब्राण्ड- एम्बेसडररूपेण हिन्दकेसरी बालीशर्ममहोदयः अपि विशेषरूपेण उपस्थितः आसीत्। डॉ. सुमनराणी महोदया, अस्मिन् अवसरे सम्मानप्रदातृभ्यः सर्वेभ्यः गणमान्येभ्यश्च हार्दिकीं कृतज्ञतां प्रकटितवती। विशेषतः तया कार्यक्रमस्य आयोजकसंस्थाभ्यः नेताजी-सुभाषचन्द्रबोस- युवा- जागृति- सेवा- समितिः, 'माय भारत', वैश्य-इण्टरनेशनल-संस्था इत्येताभ्यः हार्दिकं धन्यवादज्ञापनं कृतम्। सा उक्तवती यत् "अयं सम्मानः मह्यं न केवलं गौरवस्य विषयः अस्ति, अपि तु समाजहिताय, शिक्षाविकासाय, संस्कृतिसंरक्षणाय च अधिकसमर्पणेन कार्यं कर्तुं नूतनप्रेरणाम् अपि प्रददाति।" तस्याः कार्यदृष्टेः सारं प्रतिपादयन् प्रसिद्धः सुभाषितश्लोकः-

"उद्यमेन हि सिद्ध्यन्ति कार्याणि न मनोरथैः।
न हि सुप्तस्य सिंहस्य प्रविशन्ति मुखे मृगाः॥"
इति भावनां सार्थकयन्ती डॉ. सुमनराणी महोदया शिक्षा- संस्कृति- सामाजिकसेवादिकक्षेत्रेषु स्वकीयां प्रेरणादायिनीं यात्रां निरन्तरं प्रवर्तयन्ती अस्ति। अयं सम्मानः तस्याः परिश्रमस्य, कर्तव्यनिष्ठायाः, सेवाभावनाया च गौरवपूर्णं प्रमाणमस्ति

भगवान् श्रीकृष्णस्य ५२५३ तमजन्मजयन्ती-उपलक्ष्ये विवेकानन्दशिशुमन्दिरे, बाँचामारीस्थले वर्णाढ्य-कृष्णवेष-प्रतियोगिता

हिमसंस्कृतवार्ता डॉ. निशिकान्तपाण्डेयः। बाँचामारी, मालदा -विवेकानन्दशिशुमन्दिरे, बाँचामारीस्थले परमानन्देन भक्तिपूर्ण-वातावरणेन च भगवान् श्रीकृष्णस्य ५२५३तम-शुभजन्मजयन्ती-उपलक्ष्ये एका मनोज्ञा "कृष्णवेष-प्रतियोगिता" समायोजिता। विद्याभारत्याः भावादर्थं पुरस्कृत्य आयोजितस्य अस्य विशेष-कार्यक्रमस्य मुख्यं चिन्तनम् आसीत् - यत् भगवान् श्रीकृष्णस्य आदर्शः, तस्य लीला च शिक्षा च कोमलमतीनां छात्र-छात्राणां जीवने प्रतिबिम्बिता भवेत्। तमेव भावं सफलरूपेण रूपायितुम् अद्यतनः अयं प्रयासः, यः परिपूर्णतां प्राप्तवान्। अस्यां प्रतियोगितायां विवेकानन्दशिशुमन्दिरस्य विद्यामन्दिरस्य च प्रायः द्विशतं छात्र-छात्राः श्रीकृष्णस्य मनोहरवेषेण सज्जिताः भूत्वा भागं गृहीतवन्तः। लघु-लघु-गोपालानां मुरलीधर-रूपं, तेषां हास्यं भावभङ्गी च उपस्थितानां सर्वेषां मनांसि जित्वा नीतवती। समग्रः कार्यक्रमः

अत्यन्तं सुशृङ्खल-भव्यरूपेण सम्पन्नः। अस्यां वर्णाढ्य-कार्यक्रमे निर्णायकस्य आसनम् अलंकृतवान् बलातली-उच्चविद्यालयस्य विशिष्ट-शिक्षकः श्रीमान् दिलीप-विश्वास-महोदयः। अद्यतन्यां भव्य-कार्यक्रमे उपस्थितः सन् कार्यक्रमस्य गरिमां वर्धितवान् मालदा-मण्डल-विद्याभारत्याः प्रमुखः डॉक्टर-विजय-घोष-महोदयः। तदतिरिक्तं उपस्थिताः आसन् विद्यालयस्य प्रधानाचार्यः श्री-पङ्कजकुमार-सर्कार-महोदयः, विद्यालयस्य सभापतिः, सचिवः श्री-उज्ज्वल-दत्त-महोदयः तथा सर्वे आचार्य-आचार्यावृन्दाः। कार्यक्रमे छात्र-छात्राणां तथा अगणित-अभिभावक-अभिभाविकानां कृष्णानुरागिवृन्दस्य च स्वतःस्फूर्त-उपस्थितिः कार्यक्रमम् एकं मिलनमेलालायां परिणतवती। अन्ते प्रतियोगितायां भागं गृहीतवतां सर्वेषां क्षुद्र-कृष्णानां प्रोत्साहनं कृतं तथा च भगवान् श्रीकृष्णस्य आदर्शं जीवने धारणार्थम् आह्वानं कृतम्।

डॉ. सर्वपल्ली
राधाकृष्णन् जयंती
05 सितम्बर

भारतरत्न डॉ. सर्वपल्ली राधाकृष्णन् महाभागाः

डॉ. सर्वपल्ली राधाकृष्णन् महोदयस्य जन्म सितम्बर मासस्य पञ्चमे दिनाङ्के (5 सितम्बर 1888 तमे वर्षे) तमिलनाडु राज्यस्य तिरुतनी नामके ग्रामेऽभवत्। महोदयानां पितुः नाम वीरस्वामी तथा मातुः नाम सिताम्मा देवी एवं पत्न्याः नाम सिवाकामुश्रीसीत्। बाल्यकालादेव पुस्तकेष्वेव रमन्तः महोदयाः अल्पे एव वयसि स्वामी विवेकानन्दस्य वीर सावरकरस्य च विषये पठितवन्तः ज्ञातवन्तश्च। तयोः द्वयोः विचारान् स्वीय जीवने आचरितवन्तः। महोदयाः 1902 तमे वर्षे मैट्रिकस्तरीय परीक्षा प्रथमश्रेण्यामुत्तीर्णं कृतवन्तः, छात्रवृत्तिरपि प्राप्तवन्तः। डॉ. राधाकृष्णन् महोदयाः 1916 तमे वर्षे दर्शनशास्त्रे एम. ए. इति उपाधिं प्राप्तवन्तः, अस्मिन्नेव वर्षे मद्रास रेजिडेंसी कॉलेज इत्यस्मिन् दर्शनशास्त्रस्यैव सहायक- प्राध्यापकस्य पदम् अलंकृतवन्तः। 1903 तमे वर्षे षोडशे वर्षे वयसि महोदयानां विवाहः सिवाकामू अनया सह अभवत्।

डॉ. राधाकृष्णन् महोदयाः स्वतंत्र भारतस्य प्रथम उपराष्ट्रपतिः, द्वितीयराष्ट्रपतिः (1962-1967 पर्यन्तम्) आसन्। मद्रासस्य (साम्प्रतं चेन्नई) प्रेसीडेंसी कॉलेजतः अध्यापन कार्यस्य प्रारम्भं कृत्वा अग्रे गत्वा मैसूर विश्वविद्यालये प्रोफेसर पदवीमलभत्। ततः परं देशस्य नैकेषु विश्वविद्यालयेषु शिक्षण कार्यं कृतवन्तः। 1939 तः 1948 पर्यन्तं एते महानुभावाः बनारस- हिन्दू- विश्वविद्यालये (B.H.U.) कुलपतेः पदमपि अलंकृतवन्तः। राधाकृष्णन् महोदयाः प्रख्यात् दार्शनिकाः, भारतीयसंस्कृतेः संवाहकाः, आस्थावान् विचारकाः आसन्। एते महानुभावाः चत्वारिंशत् वर्षाणि यावत् शिक्षणकार्यं कृतवन्तः। अतः महोदयान् आदर्शशिक्षकत्वेन स्मर्यते। महोदयानां सम्मानाय आभारते तेषां जन्मोत्सवः शिक्षकदिवस रूपेण आचर्यते।

शिक्षकदिवसस्येतिहासः- भारतस्य प्रथमोपराष्ट्रपतिः, द्वितीयराष्ट्रपतिः डॉ. सर्वपल्लीराधाकृष्णन् महोदयस्य जन्मोत्सवस्य स्मरणार्थम् अयं दिवसः आचर्यते।

प्रथमोत्सवः- 1962 तमे वर्षे यदा महोदयः राष्ट्रपतिः अभवत् तदा तस्य केचन छात्राः मित्राणि च तस्य जन्मोत्सवः विशेषदिवसरूपेण आयोजयितुम् अनुमतिं दातुं प्रार्थितवन्तः।

डॉ. राधाकृष्णन् महोदयस्य प्रस्तावः- यदि मम जन्मोत्सवस्य स्थाने सितम्बर मासस्य पञ्चमे दिनाङ्के 'शिक्षकदिवसः' इति आचर्यते चेत्तर्हि मत्कृते गौरवस्य विषयः भविष्यति।

परम्परा- ततः परं देशे सर्वत्र शिक्षकाणां सम्मानार्थं प्रतिवर्षं सितम्बरमासस्य पञ्चमे दिनाङ्के राष्ट्रियशिक्षकदिवसः आचर्यते।

महोदयैः नैकानि पुस्तकानि विरचितानि, तेषां क्रमे कानिचनानि पुस्तकानि यथा- डॉ. सर्वपल्ली राधाकृष्णन् महोदयस्य जन्म सितम्बरमासस्य पञ्चमे दिनाङ्के (5 सितम्बर 1888 तमे वर्षे) तमिलनाडु राज्यस्य तिरुतनी नामके ग्रामेऽभवत्। महोदयानां पितुः नाम वीरस्वामी तथा मातुः नाम सिताम्मा देवी एवं पत्न्याः नाम सिवाकामुश्रीसीत्।

बाल्यकालादेव पुस्तकेष्वेव रमन्तः महोदयाः अल्पे एव वयसि स्वामी विवेकानन्दस्य वीर सावरकरस्य च विषये पठितवन्तः ज्ञातवन्तश्च। तयोः द्वयोः विचारान् स्वीय जीवने आचरितवन्तः। महोदयाः 1902 तमे वर्षे मैट्रिकस्तरीयपरीक्षा प्रथम श्रेण्यामुत्तीर्णं कृतवन्तः, छात्रवृत्तिरपि प्राप्तवन्तः। डॉ. राधाकृष्णन् महोदयाः 1916 तमे वर्षे दर्शनशास्त्रे एम. ए. इति उपाधिं प्राप्तवन्तः तथा अस्मिन्नेव वर्षे मद्रास रेजिडेंसी कॉलेज इत्यस्मिन् दर्शनशास्त्रस्यैव सहायक प्राध्यापक पदं अलंकृतवन्तः। 1903 तमे वर्षे षोडशे वर्षे वयसि महोदयानां विवाहः सिवाकामू अनया सह अभवत्। डॉ. राधाकृष्णन् महोदयाः स्वतंत्र भारतस्य प्रथम उपराष्ट्रपतिः, द्वितीयराष्ट्रपतिः (1962- 1967 पर्यन्तम्) आसन्। मद्रासस्य (साम्प्रतं चेन्नई) प्रेसीडेंसी कॉलेजतः अध्यापन कार्यस्य प्रारम्भं कृत्वा अग्रे गत्वा मैसूर विश्वविद्यालये प्रोफेसर पदवीमलभत्। ततः परं

देशस्य नैकेषु विश्वविद्यालयेषु शिक्षण कार्यं कृतवन्तः। 1939 तः 1948 पर्यन्तं एते महानुभावाः बनारस- हिन्दू- विश्वविद्यालये (B.H.U.) कुलपतेः पदमपि अलंकृतवन्तः। राधाकृष्णन् महोदयाः प्रख्यात् दार्शनिकाः, भारतीयसंस्कृतेः संवाहकाः, आस्थावान् विचारकाः आसन्। एते महानुभावाः चत्वारिंशत् वर्षाणि यावत् शिक्षणकार्यं कृतवन्तः। अतः महोदयान् आदर्श शिक्षकत्वेन स्मर्यते। महोदयानां सम्मानाय आभारते तेषां जन्मोत्सवः शिक्षकदिवस रूपेण आचर्यते।

शिक्षकदिवसस्येतिहासः-

भारतस्य प्रथमोपराष्ट्रपतिः, द्वितीयराष्ट्रपतिः डॉ. सर्वपल्लीराधाकृष्णन् महोदयस्य जन्मोत्सवस्य स्मरणार्थम् अयं दिवसः आचर्यते।

प्रथमोत्सवः- 1962 तमे वर्षे यदा महोदयः राष्ट्रपतिः अभवत् तदा तस्य केचन छात्राः मित्राणि च तस्य जन्मोत्सवः विशेषदिवसरूपेण आयोजयितुं अनुमतिं दातुं प्रार्थितवन्तः।

डॉ. राधाकृष्णन् महोदयस्य प्रस्तावः- यदि मम जन्मोत्सवस्य स्थाने सितम्बरमासस्य पञ्चमे दिनाङ्के 'शिक्षकदिवसः' इति आचर्यते चेत्तर्हि मत्कृते गौरवस्य विषयः भविष्यति।

परम्परा- ततः परं देशे सर्वत्र शिक्षकाणां सम्मानार्थं प्रतिवर्षं सितम्बरमासस्य पञ्चमे दिनाङ्के राष्ट्रियशिक्षकदिवसः आचर्यते।

महोदयैः नैकानि पुस्तकानि विरचितानि, तेषां क्रमे कानिचनानि पुस्तकानि यथा- वेदान्तस्य नैतिकता (The Ethics of Vedant) रवीन्द्रनाथ टैगोर महोदयस्य दर्शनम् (The philosophy of Rabindranath Tagore) मम सत्यान्वेषणम् (My search for truth) समकालीन दर्शनस्य धारा (The trend of contemporary philosophy) धर्म समाजश्च (Religion and Society) भारतीयदर्शनम् (Indian philosophy) मनोविज्ञानस्य मूलतत्त्वानि (The essential of psychology)

- डॉ. सन्तोषकुमारकाण्डपालः

सहायकाचार्यः (शिक्षाशास्त्र-विभागः)

महर्षिपाणिनि- संस्कृत-

वैदिकविश्वविद्यालयः, उज्जयिनी, मध्यप्रदेश

चेन्नई अंबत्तूर मध्ये "कङ्कणधारणपुंसवन सीमन्तोन्नयन सवैभवं सुसंपन्नम्"

हिमसंस्कृतवार्ता:- डी महादेवन्, चेन्नई।

तमिलनारडु राज्ये अंबत्तूर मध्ये सत्सङ्गमण्डपे श्री एन. वेङ्कटेश्वरशर्मणः धर्मपत्नी सौभाग्यवती श्रीजा उपनाम पर्वतवर्द्धिन्याः सीमन्तोन्नयन शुभमुहूर्तम् अतिवैभवेन सुसम्पन्नम्।

सीमन्तोन्नयनम्-

तमिल-ब्राह्मणपरम्परायां सीमन्तोन्नयनम्, वलैकापु इत्यनयोः संस्कारयोः विस्तृतं विवरणं

सीमन्तोन्नयनसंस्कारः-

सीमन्तोन्नयनम् इति गर्भिण्याः स्त्रियाः कृते प्राचीनः वैदिकः संस्कारः। अस्य मुख्यः उद्देश्यः गर्भस्य, गर्भिण्याः च आरोग्यं, प्रसवस्य सौकर्यं, शिशोः मङ्गलं च प्रार्थयितुम् अस्ति।

तमिल-ब्राह्मणकुलेषु अयं संस्कारः प्रायः प्रथमगर्भधारणे क्रियते। किन्तु मासविषये कुलाचारानुसारं भेदः दृश्यते।

१. गणपतिपूजा-

कार्यस्य आरम्भे श्रीगणेशस्य पूजा क्रियते। विघ्नानां निवारणाय, कार्यस्य निर्विघ्नसमाप्तये च प्रार्थना क्रियते।

२. पुण्याहवाचनम्-

पुण्याहवाचनस्य द्वारा गृहस्य तथा उपस्थितानां जनानां शुद्धिः मङ्गलता च प्रार्थ्यते। मन्त्रैः अभिमन्त्रितं जलं प्रोक्ष्यते।

३. सङ्कल्पः-

यजमानः, सामान्यतः गर्भिण्याः पतिः, पुरोहितस्य मार्गदर्शनेन गोत्रं, प्रवरं, नाम, कुलपरम्परा तथा संस्कारस्य प्रयोजनं उक्त्वा सङ्कल्पं करोति।

४. सीमन्तोन्नयनम्-

अस्य संस्कारस्य प्रधानभागः सीमन्तोन्नयनम्। 'सीमन्त' इत्यस्य सम्बन्धः स्त्रियाः केशानां मध्ये स्थितेन विभागेन सह अस्ति। प्राचीन- वैदिक-परम्परायां पतिः मन्त्रपाठपूर्वकं गर्भिण्याः केशविभागं करोति अथवा तस्य प्रतीकात्मकं कर्म सम्पादयति।

अस्य भावः- गर्भिण्याः मानसिकशान्तिः, गर्भस्य संरक्षणम्, शिशोः आरोग्यं, शुभप्रसवः च इत्यादीनां कामना।

५. होमः-

ततः अग्नौ आहुतीः समर्प्य होमः क्रियते। विभिन्नदेवतानां आवाहनं कृत्वा गर्भिण्याः तथा गर्भस्थशिशोः कल्याणार्थं प्रार्थना क्रियते।

वलैकापु- वलयधारणसमारोहः वलैकापु तमिल-परम्परायां गर्भिण्याः कृते विशेषः मङ्गलसमारोहः। अत्र वलयाः अर्थात् कङ्कणानि गर्भिण्याः हस्तयोः धार्यन्ते। विवाहिताः स्त्रियः, विशेषतः सुमङ्गल्यः, गर्भिण्यै वलयानि धारयन्ति तथा तस्यै शुभाशीर्वादं प्रयच्छन्ति।

वलयधारणस्य भावः-

वलयानां मधुरः शब्दः मङ्गलसूचकः इति पारम्परिकः विश्वासः। गर्भिण्याः मनः प्रसन्नं भवेत्, सा उत्साहेन गर्भकालं यापयेत्, गर्भस्थः शिशुः स्वस्थः भवेत्, प्रसवः सुखेन भवेत् इत्यादि शुभकामनाः अस्मिन् ससुमङ्गलीपूजा केषुचित् तमिल-ब्राह्मणकुलेषु सुमङ्गलीपूजा अपि क्रियते। सुवासिनीभ्यः स्त्रीभ्यः पूजां कृत्वा ताभ्यः ताम्बूलं, कुम्कुमं, हरिद्रा, वस्त्रं वा अन्यानि मङ्गलद्रव्याणि दीयन्ते।

सीर- वरिसै- गर्भिण्याः मातापितृभिः तथा बान्धवैः सीर इति विशेषोपहाराः दीयन्ते। एतेषु सामान्यतः नूतनं वस्त्रं, फलानि, मिष्ठानानि, पुष्पाणि, आभरणानि, कङ्कणानि, ताम्बूलम् अन्यानि गृहप्रयोजनवस्तूनि भवन्ति। एषा परम्परा कुलानुसारं भिद्यते।

मारोहे अन्तर्निहिताः सन्ति।

नूतनवस्त्रधारणम्-

समारोहे गर्भिण्यै नूतनं शाटिका-वस्त्रं दीयते। सा नूतनवस्त्रं धारयति। केषुचित् कुलेषु मातापितरौ वस्त्रं ददतः, अन्येषु पतिकुटुम्बेन दीयते। एतत् मुख्यवैदिककर्म न, किन्तु कुलाचारः अस्ति।

ताम्बूलप्रदानम्-

समारोहस्य अन्ते स्त्रीभ्यः ताम्बूलं दीयते। सामान्यतः- नागवल्लीपत्रं, पूगीफलं, हरिद्रा, कुङ्कुमम् इत्यादीनि दीयन्ते। क्वचित् कङ्कणानि, पुष्पाणि अथवा अन्यानि मङ्गलद्रव्याणि अपि दीयन्ते।

सीमन्तोन्नयनं वलैकापु च एतयोः मुख्यभेदः
सीमन्तोन्नयनम् वलैकापु वैदिकः संस्कारः पारम्परिकः मङ्गलसमारोहः मन्त्राः, होमः इत्यादयः प्रधानाः कङ्कणधारणं प्रधानं पत्युः भूमिका महत्त्वपूर्णा सुमङ्गल्यः स्त्रियः प्रमुखाः गर्भस्थतथामातुः कल्याणकामनागर्भिण्याः मङ्गलम्, आनन्दः, आशीर्वादः वैदिकपरम्परासम्बद्धः तमिल-कुलाचारसम्बद्धः

आधुनिकतमिल्-ब्राह्मणपरम्परा

अद्यत्वे बहुषु तमिल-ब्राह्मणकुलेषु सीमन्तोन्नयनं तथा वलैकापु एकस्मिन् एव समारोहे संयुक्तरूपेण क्रियते। अतः एकः समारोहः वैदिककर्मयुक्तः अपि भवति, पारिवारिक-मङ्गलोत्सवरूपेण अपि भवति।

सरलतया-सीमन्तोन्नयनम् = वैदिकः गर्भसंस्कारः। वलैकापु = गर्भिण्याः कङ्कणधारणपूर्वकः मङ्गलसमारोहः।

अवश्यं ध्यानं दातव्यं यत् मन्त्राः, होमविधिः, मासः, कर्तव्यक्रमः च वेदशाखा, गृह्यसूत्रं, गोत्रः, कुलाचारानुसारं च भिन्नाः भवन्ति। अतः सर्वेषां तमिल्-ब्राह्मणानां कृते एक एव विधिः इति न वक्तव्यम्। वेङ्कटेश्वरशर्मा कोरट्टि स्वर्गश्री अनन्तनारायण अय्यरस्य पौत्रः तिरुनेल्वेली जिलायाः सुब्रमण्यस्य दौहित्रः, श्री नागराजन श्रीमती सरोजा दम्पत्योः सीमन्तपुत्रः अस्ति। सौ. श्रीजा तिरुप्पूर जिलायाः धारापुरं तहसील कोलिञ्जिवाडि ग्रामस्य स्वर्गश्री सन्तानदीक्षिदर महोदयस्य पौत्री तञ्जावूर जिलायाः कल्याणसुन्दरस्य दौहित्री, श्री के. एस. सुन्दररामन्, श्रीमती लक्ष्मीदेवी दम्पत्योः ज्येष्ठ पुत्री अस्ति। तयोः विवाहम् 12- 06- 2024 दिनाङ्के सम्पन्नम् आसीत्। तयोः सीमन्तोन्नयनं च वलैकापु वैभवं 31-8-2026 दिनाङ्के सोमवासरे कृष्णपक्षे चतुर्थियां रेवती नक्षत्रे शुभयोग शुभदिने अतिशोभने अत्यंत साम्प्रदायिकरीत्या संपन्नम् आसीत्। इष्टमित्रबन्धुजनाः सर्वे भागं गृहीत्वा आशीर्वचनं दत्तवन्तः। अतिरिक्तं श्री महादेवन सीमन्तोन्नयनगानं गीतवान्। सर्वबन्धुजनाः हर्षोल्लासेन आशीर्वादं दत्तवन्तः।

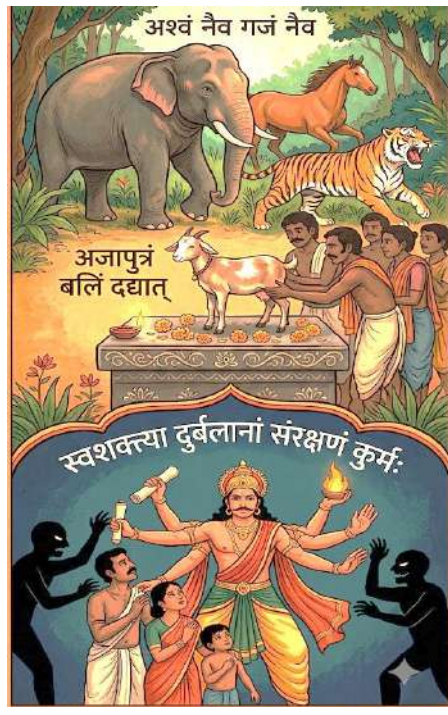
नवदेहलीः एसआरसीसी-संस्थायाः शताब्दी-समारोहे सम्मेलिष्यति प्रधानमन्त्री मोदी

प्रधानमन्त्री नरेन्द्रमोदी अद्य नवदेहल्यां श्रीराम-वाणिज्य-महाविद्यालयस्य (एसआरसीसी) शताब्दी-समारोहे सम्मेलिष्यति। अस्मिन् अवसरे सः समारोहम् उद्दिश्य सम्बोधनम् अपि

करिष्यति। देहली-विश्वविद्यालयस्य एसआरसीसी-महाविद्यालयः देशस्य प्रमुखेषु उच्च-शिक्षण-संस्थानेषु अन्यतमः अस्ति। अत्र वाणिज्यस्य, अर्थशास्त्रस्य, प्रबन्धनस्य च अध्ययनम् अध्यापनं च भवति। श्रीराम-वाणिज्य-महाविद्यालयस्य स्थापना १९२६ (षड्विंशत्यधिक-एकोनविंशति-शततमे) वर्षे उद्योगपतिना समाजसेविना च सर-श्रीरामेण कृता आसीत्।

विगतेषु शत-वर्षेषु अनया संस्थया अनेके विद्वांसः, व्यावसायिकाः (वृत्तिमन्तः), राष्ट्र-निर्माणे योगदानं दातारः प्रतिभावन्तः च सज्जीकृताः। शताब्दी-समारोहः शिक्षक-दिवसस्य अवसरे आयोज्यते, अतः अस्य महत्त्वम् अधिकम् एव संवर्धते।

हिमसंस्कृतवार्ता:

सुभाषितम्

अश्वं नैव गजं नैव व्याघ्रं नैव च नैव च।

अजापुत्रं बलिं दद्यात् देवा दुर्बलघातकाः॥

भावार्थः - दुर्बलस्यैव बलिः भवति, न तु बलवतः। यथा देवताभ्यो बलिं दातुं शक्तिशालिनः अश्वाः, गजाः, व्याघ्राश्च परित्यज्य दुर्बलस्य अजापुत्रस्यैव बलिः दीयते। अत एव वस्तुतः देवताः अपि दुर्बलस्य शत्रवः भवन्ति।

तात्पर्यम् - अस्मिन् सुभाषिते जीवनस्य एकं कटुं सत्यं प्रतिपादितम् अस्ति - दुर्बलस्यैव शोषणं भवति, न तु शक्तिशालिनः। संसारस्य व्यवहारः प्रायः शक्तिमतः पक्षे भवति। अतः मनुष्येण केवलं सरलता न, अपि तु ज्ञानं, साहसं, आत्मविश्वासश्च अर्जनीयानि। शक्तेः अर्थः केवलं शारीरिकबलं नास्ति। ज्ञानबलं, बुद्धिबलम्, आत्मबलं, चरित्रबलं च मनुष्यस्य वास्तविकं सामर्थ्यम् अस्ति। तथापि शक्तेः सदुपयोगः दुर्बलानां संरक्षणाय एव भवेत्, न तेषां शोषणाय। अतः अस्य सुभाषितस्य सन्देशः अस्ति - स्वयं समर्थाः भवामः, परन्तु स्वशक्त्या दुर्बलानां संरक्षणं कुर्मः।

- चाणक्यनीतिः (२.१३)

प्रस्तुतिः - आचार्य अभयः

वार्ता-संवादः

हिमसंस्कृतवार्ता, ईदरधीरजः

नन्दिनी- नमो वः। अद्यतने वार्ता-कार्यक्रमे स्वागतं व्याहरामि। नमस्ते काव्ये।

काव्या- नमस्ते नन्दिनि। अद्य मया चतस्रः विचित्राः वार्ताः आनीताः सन्ति। प्रथमतः, वैज्ञानिकानां हास्य- पुरस्काराः उद्घोषिताः। तत्र वैज्ञानिकैः तैलपायिका- दुग्धस्य, भूमौ निखातानाम् अन्तर्वस्त्राणां च अध्ययनं कृतम्।

नन्दिनी- अहो! तैलपायिका-दुग्धम्? एतत् तु अतीव जुगुप्सितम्! द्वितीया वार्ता का अस्ति?

काव्या- द्वितीया वार्ता अपि विस्मयकरी। एकस्मिन् वितरणकेन्द्रे एका मञ्जूषा अधिकारिभिः उद्धाटिता। तस्याम् एकनवत्युत्तरशतं (९९१) जीवन्तः कच्छपाः दृष्टाः। ते कस्यचित् गृहं प्रति प्रेषिताः, परन्तु अधिकारिणः तान् कच्छपान् रक्षितवन्तः सन्ति।

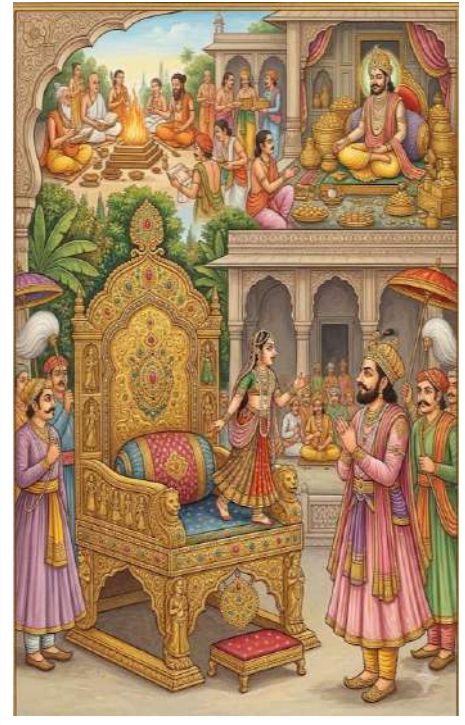
नन्दिनी- आश्चर्यम्! एकस्यां मञ्जूषायाम् एतावन्तः कच्छपाः कथं जीविताः? एतत् तु क्रूरकर्म। अग्रे किं जातम्?

काव्या- तृतीया वार्ता थैदेशात् प्राप्ता अस्ति। तत्र वनस्पतिविज्ञैः एकं कृष्णवर्णीयं 'पिशाच-पुष्पम्' अन्विष्टम्। तत् पुष्पं भूमेः अन्तः एव वर्धते, सूर्यप्रकाशं विना च जीवति।

नन्दिनी- पिशाच-पुष्पम्? नाम एव भयं जनयति, किं पुनः तस्य कृष्णवर्णः! अन्तिमा वार्ता का?

काव्या- अन्तिमा वार्ता अन्तरिक्षात् आगता अस्ति। खगोलशास्त्रज्ञाः शनिग्रहस्य दक्षिणध्रुवे एकं विशालं दशभुज-आकारं दृष्टवन्तः सन्ति। पुरा सः आकारः तत्र न दृष्टः।

नन्दिनी- शनिग्रहे दशभुज-आकारः? प्रकृतिः खलु अचिन्त्या। एताभिः विचित्रवार्ताभिः अस्माकं ज्ञानं वर्धितम्। धन्यवादाः काव्ये।

"संस्कृत कथा मञ्जरी"

॥द्वात्रिंशत्पुत्तलिकासिंहासनम्॥

"मृतोज्जीवनं नाम सप्तमोपाख्यानम्" (२)

ततः राज्ञो हस्ते कृष्णप्रसादम् उपढोकनञ्च दत्त्वोपविष्टः। ततो राजा क्षेमयात्रां च पृष्ट्वा तं धनदं कमप्यपूर्व- वृत्तान्तमपृच्छत्। सोऽपि समुद्रमध्यस्थित- भुवनेश्वरीदेवालय-

वृत्तान्तमकथयत्। तच्छ्रुत्वा सविस्मयो राजा तेन धनदेन सह तत् स्थानं गत्वा देवालये देवतावामभागे स्थितं कबन्धयुगलम् अपश्यत्। तदनन्तरं देवतां मनसि कृत्वा खड्गं यावत् स्वकण्ठे सम्पातनोन्मुखं करोति, तावत् कबन्धद्वयं सशिरस्कं सजीवमभवत्। देवताऽपि राज्ञो हस्तात् खड्गम् आकृष्याब्रवीत्- भो राजन्! प्रसन्नाऽस्मि, वरं वृणीष्व। राजाऽब्रवीत्- भो देवी! यदि प्रसन्नाऽसि, तर्ह्यस्मै मिथुनाय राज्यं देहि। ततो देव्या तस्मै मिथुनाय राज्यं दत्तम्। राजाऽपि धनदेन सह निजनगरमगमत्।

इति कथां कथयित्वा पुत्तलिका भोजं प्रति भणति- भो राजन्! त्वय्येवं चेत् परोपकारकरणशक्तिः विद्यते तर्ह्यस्मिन् सिंहासने समुपविश। राजा तूष्णीमासीत्।

डा. वर्षा प्रकाश टोणगांवकर
पुणे, महाराष्ट्रम्

॥ श्रीकृष्ण जन्माष्टमी ॥
यदा यदा हि धर्मस्य क्लान्तिर्भवति भारत।
अमृतमयानमघमस्य तदा तदात्मनः सृजाम्यहम् ॥

श्रीकृष्ण जन्माष्टमी
की हार्दिक शुभकामनाएं

भगवान् श्रीकृष्ण की कृपा आप एवं आपके परिवार पर सदैव बनी रहे,
आपका जीवन आनंद, शांति, प्रेम एवं समृद्धि से परिपूर्ण हो।

हिमसंस्कृतवार्ता
डिजिटल संस्कृत समाचार पोर्टल

आप, प्रेम सब मिलकर श्रीकृष्ण के अदर्श को अपने जीवन में अपनाई और धर्म, प्रेम एवं सदाचार के मार्ग पर चलें। जय श्रीकृष्ण!

हिमाचल राजकीय संस्कृत शिक्षक परिषद्
संस्कृत संस्कारा, संस्कृत संस्कृतिः

5 सितम्बर

शिक्षक दिवस
की हार्दिक शुभकामनाएं

शिक्षक समाज के निर्माता, राष्ट्र के पथप्रदर्शक और मानवता के सच्चे उपासक होते हैं।

हिमसंस्कृतवार्ता
डिजिटल संस्कृत समाचार पोर्टल

हिमाचल राजकीय संस्कृत शिक्षक परिषद्
संस्कृत संस्कारा, संस्कृत संस्कृतिः

कृष्णशब्दस्य व्याख्या

डॉ विमलेश झा, गंगौली,
सरिसबपाही, मधुबनी, बिहार

**कस्तूरी तिलकं ललाट पटले
वक्षः स्थले कौस्तुभम्।
नासाग्रे वरमौक्तिकं करतले
वेणुः करे कंकणम्॥
सर्वांगे हरि चन्दनं सुलेलितं
कंठे च मुक्तावली।
गोपस्त्रीपरिवेष्टितो विजयते
गोपाल चूडामणिः॥**

भारतीयसंस्कृतौ 'कृष्ण'शब्दः अत्यन्तं पवित्रः, गम्भीरार्थसम्बन्धितः, बहुव्यञ्जनासम्पन्नश्च अस्ति। 'कृष्ण' इति नाम केवलं भगवतः श्रीकृष्णस्य परिचायकं नास्ति, अपितु अस्य शब्दस्य व्युत्पत्तिशास्त्रीयः, दार्शनिकः, आध्यात्मिकः, सांस्कृतिकश्च बहवः अर्थाः सन्ति। भारतीयपरम्परायां श्रीकृष्णः प्रेम्णः, ज्ञानस्य, कर्मणः, धर्मस्य, नीतिशास्त्रस्य, लोकमङ्गलस्य च आदर्शरूपेण स्वीकृतः अस्ति। अतः 'कृष्ण'शब्दस्य सम्यग्व्याख्या श्रीकृष्णस्य बहुआयामी व्यक्तित्वस्य अवगमने महत्त्वपूर्णा भवति।

१. 'कृष्ण'शब्दस्य व्युत्पत्तिः

संस्कृतव्याकरणे 'कृष्ण'शब्दस्य विविधाः व्युत्पत्तयः प्राप्यन्ते। सामान्यतः 'कृष्ण' इति शब्दः 'कृष्' धातोः सम्बन्धेन व्याख्यायते। 'कृष्' धातोः कर्षणे, आकर्षणे, कृषौ च अर्थाः सन्ति। यः सर्वान् स्वस्मिन् आकर्षयति, सः कृष्णः इति भावः। श्रीकृष्णस्य व्यक्तित्वे एषः अर्थः पूर्णतया दृश्यते। तस्य रूपं, वचनं, वेणुनादः, प्रेम, ज्ञानं, करुणा च सर्वान् जगन् स्वस्य समीपम् आकर्षयन्ति। प्रसिद्धे निरुक्तिवचने कथ्यते—

“कृषिर्भूवाचकः शब्दो नश्व निर्वृतिवाचकः।

विष्णुस्तद्भावयोगाच्च कृष्णो भवति शाश्वतः॥”

अस्य भावः अस्ति यत् 'कृष्' शब्दः अस्तित्वस्य अथवा सत्तायाः बोधकः, 'ण' शब्दः आनन्दस्य अथवा निवृत्तेः बोधकः, तयोः संयोगेन 'कृष्ण'शब्दस्य आध्यात्मिकार्थः प्रकाशितो भवति। अतः कृष्णः सः यः अस्तित्वस्य आनन्दस्य च परमस्वरूपम् अस्ति।

२. आकर्षणस्य स्वरूपे कृष्णः

'कृष्ण'शब्दस्य एकः प्रमुखः भावः 'आकर्षकः' इति। श्रीकृष्णस्य व्यक्तित्वं स्वभावतः आकर्षणमयम् आसीत्। बाल्यकाले सः गोकुलस्य जनानां हृदयानि स्वस्य बाललीलाभिः जितवान्। तस्य मधुरं हास्यं, मनोहरं रूपं, मधुरः वेणुनादः, सरलः स्वभावः च सर्वेषां मनांसि हरन्ति स्म। गोपीभिः सह तस्य प्रेम आध्यात्मिकप्रेमस्य प्रतीकम् अस्ति। तत्र लौकिकः स्वार्थः नास्ति, अपितु

परमात्मनि जीवात्मनः पूर्णसमर्पणस्य भावः अस्ति। अतः कृष्णः केवलं शरीरस्य आकर्षणस्य प्रतीकः न, अपितु आत्मनः परमात्मनि आकर्षणस्य प्रतीकः अपि अस्ति।

३. कृष्णस्य वर्णसम्बन्धी अर्थः

'कृष्ण'शब्दस्य सामान्यः अर्थः 'श्यामः' अथवा 'कृष्णवर्णः' इति भवति। श्रीकृष्णस्य वर्णः मेघश्यामः इति भारतीयकाव्यपरम्परायां वर्णितः अस्ति। कवयः तस्य वर्णस्य तुलना नीलमेघेन, तमालवृक्षेन, नीलमणिना च कुर्वन्ति। श्रीमद्भगवते श्रीकृष्णस्य रूपवर्णने अत्यन्तं रमणीयः भावः दृश्यते। कृष्णस्य श्यामवर्णः केवलं बाह्यरूपस्य परिचायकः नास्ति। श्यामवर्णः गाम्भीर्यस्य, अनन्तत्वस्य, रहस्यस्य च प्रतीकत्वेन अपि स्वीक्रियते। यथा आकाशस्य अथवा समुद्रस्य गाम्भीर्यं न सहजतया ज्ञायते, तथैव श्रीकृष्णस्य व्यक्तित्वस्य गाम्भीर्यम् अपि अनन्तम् अस्ति।

४. कृष्णः आनन्दस्वरूपः

भारतीयदर्शनानुसारं परमात्मा सच्चिदानन्दस्वरूपः अस्ति। श्रीकृष्णः तस्य आनन्दस्वरूपस्य सजीवप्रतिरूपत्वेन भक्तपरम्परायां पूज्यते। कृष्णस्य बाललीलासु हास्यं, क्रीडा, वात्सल्यं, सख्यं, प्रेम च दृश्यते। परन्तु एतेषां लौकिकानन्दानां पृष्ठे आध्यात्मिकानन्दस्य अनुभूतिः निहिता अस्ति। 'कृष्ण'नामस्मरणेन भक्तस्य चित्ते शान्तिः, प्रेम, श्रद्धा, आनन्दश्च उत्पद्यते। अतः कृष्णः भक्तानां कृते आनन्दस्य परमाश्रयः अस्ति।

५. कृष्णः ज्ञानस्वरूपः

कृष्णस्य एकं महत्त्वपूर्णं स्वरूपं 'जगद्गुरुः' इति अस्ति। महाभारतस्य युद्धभूमौ अर्जुनस्य मोहं दूरीकृत्य श्रीकृष्णेन यत् ज्ञानं प्रदत्तं तत् श्रीमद्भगवद्गीता इति नाम्ना प्रसिद्धम् अस्ति। भगवद्गीतायां कृष्णः कर्मयोगं, ज्ञानयोगं, भक्तियोगं, ध्यानयोगं च उपदिशति। सः अर्जुनं स्वधर्मपालनाय प्रेरयति। तस्य प्रसिद्धं वचनम्—

“कर्मण्येवाधिकारस्ते मा फलेषु कदाचन।”

अनेन वचनेन कृष्णः मनुष्यं कर्मसु अधिकारं स्वीकर्तुं, किन्तु कर्मफलस्य आसक्तिं त्यक्तुं च शिक्षयति। अतः कृष्णः केवलं प्रेमस्य देवता न, अपितु जीवनदर्शनस्य महान् आचार्यः अपि अस्ति।

६. कृष्णः धर्मसंस्थापकः

भगवद्गीतायां श्रीकृष्णः धर्मस्य संरक्षणस्य महत्त्वं प्रतिपादयति—

“यदा यदा हि धर्मस्य ग्लानिर्भवति भारत।

अभ्युत्थानमधर्मस्य तदात्मानं सृजाम्यहम्॥”

अस्य श्लोकस्य माध्यमेन कृष्णः स्पष्टं करोति यत् यदा समाजे धर्मस्य हानिः भवति तथा अधर्मस्य वृद्धिः भवति तदा धर्मस्य संरक्षणाय दिव्यशक्तेः आविर्भावः भवति।

अतः 'कृष्ण'शब्दः धर्मरक्षणस्य, न्यायस्य, सत्यस्य च प्रतीकः अपि अस्ति।

७. कृष्णः प्रेमस्वरूपः

श्रीकृष्णस्य व्यक्तित्वे प्रेम्णः विशेषं स्थानम् अस्ति। यशोदां प्रति पुत्रवत्सलः कृष्णः, गोपबालकैः सह सखा कृष्णः, गोपीभिः सह प्रेमस्वरूपः कृष्णः, अर्जुनस्य सारथिः कृष्णः, भक्तानां कृते भगवान् कृष्णः एवं तस्य सम्बन्धाः बहुविधाः सन्ति।

कृष्णस्य प्रेम जाति-वर्ण-वय-धनादिभेदान् न पश्यति। सुदाम्ना सह तस्य मैत्री अस्य उत्तमम् उदाहरणम् अस्ति। सुदामा निर्धनः आसीत्, किन्तु कृष्णः तं हृदयेन स्वीकृतवान्। अनेन कृष्णस्य प्रेम

डॉ विमलेश झा, गंगौली,

समतायाः, मैत्र्याः, आत्मीयतायाश्च प्रतीकं भवति।

८. कृष्णः नीतिज्ञः
महाभारते कृष्णस्य नीतिप्रज्ञा अत्यन्तं महत्त्वपूर्णा अस्ति। सः केवलं शस्त्रधारी योद्धा न आसीत्, अपितु महान् कूटनीतिज्ञः अपि आसीत्। पाण्डवानां पक्षे स्थित्वा सः धर्मस्य विजयाय प्रयत्नं कृतवान्।

कृष्णस्य नीतौ मुख्यतः लोककल्याणस्य भावः आसीत्। तस्य कृते नीति केवलं व्यक्तिगतलाभस्य साधनं न, अपितु धर्मस्य संरक्षणस्य माध्यमम् आसीत्।

९. कृष्णः पूर्णपुरुषोत्तमः
वैष्णवसम्प्रदाये श्रीकृष्णः 'स्वयं भगवान्' इति श्रद्धया पूज्यते। तस्य व्यक्तित्वे बालकस्य सरलता, मित्रस्य आत्मीयता, पुत्रस्य वात्सल्यं, प्रेमिकस्य माधुर्यं, राजनेतुः नीतिः, योगिनः गाम्भीर्यं, गुरोः ज्ञानं च एकत्र दृश्यते।

अतः कृष्णस्य व्यक्तित्वम् एकरूपं नास्ति। सः बहुरूपी, बहुमुखी, सर्वस्पर्शी च अस्ति। एतदेव तस्य महान् वैशिष्ट्यम् अस्ति।

१०. कृष्णशब्दस्य आध्यात्मिकसन्देशः

'कृष्ण'नाम्नः आध्यात्मिकः सन्देशः अस्ति— मनुष्यः स्वस्य अहङ्कारं, लोभं, मोहं, क्रोधं च त्यक्त्वा परमसत्यस्य शरणं गच्छेत्। कृष्णः अर्जुनाय आत्मज्ञानं दत्त्वा जीवनस्य वास्तविकं प्रयोजनं बोधयति।

कृष्णस्य शिक्षायाः मूलं कर्म, ज्ञानं, भक्तिश्च अस्ति। मनुष्यः स्वकर्तव्यं निष्कामभावेन कुर्यात्, सर्वेषु प्राणिषु आत्मभावं पश्येत्, परमात्मनि श्रद्धां स्थापयेत्—इति कृष्णस्य जीवनसन्देशः।

एवं 'कृष्ण'शब्दः अत्यन्तं गूढार्थपूर्णः अस्ति।

कृष्णः श्यामवर्णस्य बोधकः, सर्वाकर्षकस्य बोधकः, आनन्दस्य प्रतीकः, ज्ञानस्य स्रोतः, प्रेम्णः आधारः, धर्मस्य संरक्षकः, नीतिशास्त्रस्य आचार्यः, भक्तानां परमाश्रयश्च अस्ति।

श्रीकृष्णस्य जीवनं मानवजीवनस्य सर्वेषु पक्षेषु मार्गदर्शनं करोति। बाल्ये आनन्दः, यौवने प्रेम, मित्रत्वे आत्मीयता, राजनीतौ नीति, युद्धे धर्मः, गीतायां ज्ञानम्, भक्तौ समर्पणम्—एते सर्वे भावाः कृष्णे समन्विताः सन्ति।

अतः यदा वयं 'कृष्ण' इति नाम उच्चारयामः तदा केवलं एकस्य ऐतिहासिकस्य अथवा पौराणिकस्य पुरुषस्य स्मरणं न कुर्मः, अपितु प्रेम, ज्ञान, धर्म, आनन्द, कर्तव्य, समर्पणं तथा लोकमङ्गलस्य समन्वितं महान् आदर्शं स्मरामः। वस्तुतः कृष्णः भारतीयसंस्कृतेः हृदयम्, भक्तेः आधारः, ज्ञानस्य प्रकाशः, धर्मस्य पथप्रदर्शकश्च अस्ति। सर्वेभ्यः भक्तजनेभ्यः श्रीकृष्णजन्मोत्सवस्य हार्दिकी शुभकामना। अन्ते च-
वसुदेवसुतं देवं कंसचापूरमर्दनम्,
देवकीपरमानन्दं कृष्णं वन्दे जगद्गुरुम्॥ इत्यलम्।